

USODA GOZDOV NA SLOVENSKEM DO 16. STOLETJA

SUDBINA ŠUMA U SLOVENIJI DO 16. STOLJEĆA

THE FATE OF FORESTS IN SLOVENE TERRITORY UP TO THE 16TH CENTURY

Darja Mihelič

Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
Mihelic@zrc-sazu.si

Primljeno / Received: 18. 2. 2008.

Prihvaćeno / Accepted: 22. 10. 2008.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 630*93 (497.4) (091)

Sažetak

Nakon uvodnih poglavlja, koja ukratko iscrtavaju različite oblike iskorištavanja šuma u prošlosti, prilog je usredotočen na raznolike izvore o šumama na slovenskom prostoru između Alpa i Jadrana. Na temelju šumskih i rudarskih redova te statuta istarskih gradova Kopra, Izole, Pirana i Trsta detaljnije je analizirano zakonodavstvo o šumama i drvu do 16. stoljeća. Prilog utvrđuje kako šumsko zakonodavstvo u proučavanom razdoblju nije bilo u potpunosti usklađeno i domišljeno. Ono je s jedne strane nastojalo osigurati pribode i zaštititi interese vlasnika šuma, a s druge se strane zauzimalo za što pažljivije iskorištavanje te za što razboritije oplođenje šumskim blagom. U unutrašnjosti slovenskog prostora, između Alpa i Jadrana, šumski i rudarski redovi odražavali su interese vlastelina i zemaljskih knezova (vladara) za što većom dobiti. Šume su u što većoj mjeri trebale zadovoljavati potrebe unosnih rudnika, željezarskih pogona i trgovine. U istarskom Primorju statuti su štitili koristi gradskih komuna, a u zapadnoistarskom zaleđu i Venecije. Gradovima je drvo najviše trebalo za vlastite tekuće potrebe - ogrjev i drvene obrte, Serenissimi, pak, za brodogradnju i podizanje samoga grada Venecije. Kako šumski i rudarski redovi, tako i statuti istarskih gradova izražavaju brigu o šumama i bojazan od šumskih požara, nekontrolirane sječe i ispaše. I jedni i drugi određuju način zaštite i nadzora nad šumama, koje su provodili tzv. majstori šuma, rudarski majstori i suci te čuvari šuma. Do 16. stoljeća cilj zakonodavstva ipak prvenstveno ostaje zaštita šuma, a ne ulaganje u njihovu obnovu. Smotreno šumsko zakonodavstvo za kontinentalna područja između Alpa i Jadrana nastaje tek u sklopu terezijanskih reformi u 18. stoljeću.

Ključne riječi: Alpe - Jadran, Koper, Izola, Piran, Trst, srednji vijek, rani novi vijek, ekonomska povijest, pravo, šume/šumarstvo, šumski red, rudarski red, gradski statut

Key words: Alps-Adriatic, Istria, Izola, Piran, Trieste, Middle Ages, Early New Age, economic history, law, forest(ry), forest order, mining order, town statute

Preproste oblike izrabe gozda

V dojemanju preteklosti gozda in gozdarstva se zgodovinar razlikuje od naravoslovca.¹ Ne zanimata ga namreč gozd in gozdarstvo sama po sebi, ampak ju raziskuje v zvezi s človekovim življenjem v preteklosti. Preučuje možnosti in načine nekdanjega izkoriščanja gozda, lastništvo nad gozdovi, pomen, ki so ga gozdovi uživali v zavesti ljudi, s tem v zvezi pa tudi ukrepe, ki so jih ljudje namenjali smotrnemu izkoriščanju, zaščiti in negi gozdov.

Izkoriščanje gozda je bilo bistveno za človeka že v času, ko še ni bil sposoben za aktivno proizvodno gospodarstvo, ampak se je preživljal z nabiranjem hrane: rastlin in njihovih plodov ter malih živali. Gozd je bil pomemben prostor **nabiralništva**² vse od časa, ko je to predstavljalo ključno človekovo dejavnost, tak pomen pa je ohranil tudi še pozneje, ko nabiralništvo ni bilo več nujno za preživetje, ampak se je spremenilo v rekreativno dejavnost. Nabiralcem nudi gozd gozdne sadeže: gobe, jagode, borovnice, drevesne plodove: kostanj, želod, lešnike, lesnike itd. V gozdu živijo majhne užitne živali od žab in polžev do mravelj.

Vzporedno z nabiralništvom je imel gozd za človeka že od najstarejših časov dalje pomen kot lovišče. **Lov** je bil sprva namenjen človekovemu preživljanju. V razliko od kasnejšega rekreativnega in športnega lova je nudil ljudem predvsem hrano in obleko. Območje lovske dejavnosti sicer ni bil izključno gozd, vendar so bile prav gozdne površine osnovno okolje raznovrstnega lova. Lov so v srednjem veku delili glede na vrsto divjadi, ki jo je zadeval, na visoki lov (na jelene, gamse, medvede, divje prašiče, volkove), na nizki lov (na zajce, veverice, ptice) ter ponekod na srednji lov. Ista kategorizacija lova ni vselej in povsod zajemala istih vrst divjadi.³

Ko je človek s poljedelstvom, sadjarstvom, vrtnarstvom ter živinorejo in čebelarstvom začel aktivno pridelovati hrano in ostale življenjske potrebščine, se je pomen gozda za človekov obstoj zmanjšal. Novi načini preživljanja so nabiralništvo in lov - z njima pa tudi gozd - izrinili na stranski tir.

Poljedelstvo je na preprosti stopnji kopaštva, ki mu je na tleh, zaraščenih z nizkim ali redkim gozdom, ustrezalo požigalništvo, izrabljalo gozd za periodična krčenja: gozd so posekali, zložili les po krčevini in ga čez čas sežgali. S pepelom »pognojena« zemlja je bila primerna za dva- do trikratno obdelavo kot polje za setev žita, nato je bila njena namembnost spremenjena v pašnik, ki ga je postopno preraščal gozd, kar je trajalo 15 do 30 let; (nestalnim) njivam so bile v tem razdobju namenjene krčevine drugod. Ko se je gozd znova zarasel, se je krog ponovil. Gozd je (do uvedbe hlevske živinoreje v 18. stoletju) ostajal pomembno pašno območje za nekdanjo ekstenzivno **živinorejo**. Nudil je steljo ter žir, želod in divji kostanj

¹ Prim. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog* (poslej: GDZS) I. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1970, 417-463; Darja MIHELIČ. Kratak prerez zgodovine gozda in gozdarstva na Slovenskem - I.; Stane GRANDA. Kratak prerez zgodovine gozda in gozdarstva na Slovenskem - II. Oboje v: Boštjan ANKO (ur.). *Pomen zgodovinske perspektive v gozdarstvu. Gozdarski študijski dnevi 1985*. Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani. Biotehniška fakulteta. VTOZD za gozdarstvo, 1985, 61-66; 67-73.

² GDZS I., 1970, 465-467.

³ GDZS I., 1970, 469-494.

za krmo živine, ki je neizbirčno glodala tudi mlado drevje. Tedaj in kasneje je gozd nudil les za kurjavo, orodje in gradbeni material.

Besedišče, ki spremlja različne gospodarske aktivnosti pri omenjenih oblikah gospodarstva, je v slovanskih jezikih skupno. To dokazuje, da so bile opisane stopnje in načini gospodarstva znani že v skupni pradomovini pred razselitvijo, do katere je prišlo v zgodnjem srednjem veku. Številna slovanska obča imena in *toponima*, ki so po svojem pomenu sorodna vsebini pojma »gozd«, vsebujejo slovanske osnove. Ena najbolj razširjenih splošnoslovanskih besed za gozd je »les«, čeprav je smisel te besede dvoznačen. Od pomensko sorodnih slovanskih besed velja v taki zvezi omeniti izraze »drevo«, »dob«, »loza«, »gvozd«, »log«, »gaj«, »gošta«, »host«. Pomen pojma »gozd« pa so dobila tudi imena nekaterih drevesnih vrst (bor, dob, hrast).⁴

V času prihoda v prostor med Alpami in Jadranom v drugi polovici 6. stoletja so predniki Slovencev poznali ekstenzivno poljedelstvo in živinorejo. Prevladujoč način obdelave tal pri njih je bilo okopavanje, čeprav so se že pred razselitvijo seznanili tudi s preprostimi oblikami ornega poljedelstva z lesenim ralom. Slednje je po naselitvi v novo domovino na prikladnih tleh pod vplivom kmetijsko naprednejših staroselcev kmalu prevladalo. Sledilo je postopno ustaljevanje njiv ter razvoj sadjarstva in vinogradništva. V poljedelstvu sta se namesto požigalništva uveljavila naprednejša nadvo- oz natriletno **kolobarjenje** s praho. Pri prvem načinu, ki je prevladal v Primorju, je bila obdelovalna zemlja razdeljena na dva dela: en del je bil posejan z ozimnim žitom, drugi je bil neobdelan. Naslednje leto je bil posejan drugi del, prvi pa je »miroval«. Pri natriletnem kolobarjenju s praho je bilo zemljišče razdeljeno na tri dele: na enem je bilo zasejano ozimno, na drugem jaro žito, tretji del pa je neobdelan počival. Na vsakem od treh delov je obdelovanje potekalo v zaporedju ozimina, jaro žito, praha, pri čemer se je namembnost delov obdelovalne zemlje vsako leto spreminjala. Opisana načina kolobarjenja sta bila med Alpami in Jadranom prevladujoča načina kmetovanja do 18. stoletja.

Izkoriščanje gozda in lesa

Stalna naselitev in naprednejše kmetovanje sta vplivala na porast števila prebivalcev. Od 10. stoletja so obdelovalne površine marsikje po Evropi in tudi v obravnavanem prostoru postale pretesne. V ti. procesu agrarne kolonizacije, ki je korenito spremenila kulturno in poselitveno podobo pokrajine med Alpami in Jadranom, so - pod vodstvom zemljiškega gospostva - najprej načrtno krčili dotlej nekultivirane, ravninske gozdne površine in izsuševali močvirja ter jih spreminjali v **njive** pravih podolgovatih oblik, ki so bile prikladne za oranje: slednje je z naprednejšim ornim orodjem plugom v omenjenem času postalo prevladujoča oblika obdelave tal. Ko je bil zapolnjen nižinski svet, se je v 13. in 14. stoletju naseljevanje kolonistov preusmerilo v više ležeče predele ter tam nadaljevalo neusmiljeno trebljenje

⁴ France BEZLAJ. Pomenska kategorija »gozd« v slovenščini. *Slavistična revija. Časopis za literarno zgodovino in jezik* 12/1959-60. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije, 114-130.

gozda za pridobivanje polj. Gozd je bil v primerjavi z njivskimi površinami manjvreden. Skrčil se je na polovico prvotnega obsega.⁵

Iz gozda so črpale surovine in kurivo različne klasične **obrti**: žagarstvo, tesarstvo, sodarstvo, obročarstvo, izdelovanje košar in opletov, smolarstvo, strojarstvo, ki je potrebovalo mlado lubje za čreslovino, žganje apna, opekarstvo, steklarstvo, pri katerem se je les uporabljal kot kurjava za talilne peči. Večjo porabo lesa smemo pripisati gradbeništvu za postavljanje mostov in nastajanje novih naselij mestnega tipa (na Slovenskem od 12. stoletja), ki so bila (v notranjosti) v veliki meri lesena.

V kasnejšem obdobju - od druge polovice 15. stoletja dalje - je terjal večje količine gradbenega lesa in drv sistem protiturške obrambe s tabori in z opozorilno signalizacijo z grmadami.⁶

Bolj kot obrt je vplivala na izsekavanje gozda **trgovina**. Les z Goriškega, Krasa, Istre ter kasneje s Tolminskega in Bovškega v Posočju so v precejšnji meri izvažali na Beneško (za gradnjo plovil, za jambore in vesla ter samih Benetk /Venezia/),⁷ stavbni les iz kranjskih gozdov je služil za preskrbo na Hrvaškem.

Ključnega pomena pa je bil les za **rudarstvo** in **predelavo rud**. Po propadu Zahodnorimskega cesarstva v drugi polovici 5. stoletja je rudarstvo v srednji Evropi sicer usahnilo, vendar pa se je začelo znova postavljati na noge od 9. stoletja dalje. Razvoj rudarstva in fužinarstva, ki sta proti koncu 15. in v začetku 16. stoletja doživljala kulminacijo, je med 14. in 16. stoletjem med Alpami in Jadranom⁸ sprožil skokovit porast potrebe po lesu in posledično pomena in izrabe gozda. V tem času je v Idriji začel obratovati rudnik živega srebra.⁹

Za rudnike in fužine so gozdovi pomenili tako gradbeni kot energetski vir. Ob tedanji železarski tehniki so za kurivo rabili velike količine drv in oglja. Slednje je imelo dvakrat večji toplotni učinek od drv; pri žganju/kuhanju oglja se je volumen lesa zmanjšal na polovico,

⁵ Alfons MÜLLNER. *Das Waldwesen in Krain nach arhivalischen Quellen*. Laibach, Verlag des Forstvereines für Krain und Küstenland, 1902; GDZS I., 1970, 29-127, 417-494.

⁶ Vasko SIMONITI. Sistem obveščanja pred turško nevarnostjo v 16. stoletju. *Kronika* 28/1980, št. 2. Ljubljana, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 93-99; Vasko SIMONITI. *Turki so v deželi že. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje, Mohorjeva družba, 1990; Vasko SIMONITI. *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana, Slovenska matica, 1991.

⁷ Miroslav PAHOR. *Po jamborni cesti --- v mesto na peklju*. Ljubljana, Prešernova družba, 1981.

⁸ Hermann Wießner. *Geschichte des Kärntner Bergbaues*. 1. *Geschichte des Kärntner Edelmetallbergbaues*; 2. *Geschichte des Kärntner Buntmetallbergbaues mit besonderer Berücksichtigung des Blei- und Zinkbergbaues*; 3. *Kärntner Eisen*. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1950; 1951; 1953 (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie herausgegeben vom Geschichtsverein für Kärnten Bd. 32; Bd. 36/37; Bd. 41/42); Alfons Müllner. *Geschichte des Eisens in Inner-Österreich von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*. Abt. 1. *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*. Wien - Leipzig, Verlag v. Halm u. Goldmann, 1909; Elisabeth Johann. *Geschichte der Waldnutzung in Kärnten unter dem Einfluss der Berg-, Hütten- und Hammerwerke*. Klagenfurt, Geschichtsverein für Kärnten, 1968 (Archiv für Vaterländische Geschichte und Topographie Bd. 63). Ivan MOHORIČ. *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*. 1. *Doba samoniklega gospodarstva. Od pradob do ugasnitve plavžev in opustitve rudarjenja na Karavankah*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1969.

⁹ Ivan MOHORIČ. *Rudnik živega srebra v Idriji. Zgodovinski prikaz nastanka, razvoja in dela 1490-1960*. Idrija, Mestni muzej - Koper, Primorski tisk, 1960; Marija VERBIČ. *Idrijski rudnik do konca 16. stoletja*. Inavguralna disertacija. Ljubljana, 1966; Marija VERBIČ. O lesu za idrijski rudnik, prvih idrijskih grabljah in klavžah. *Idrijski razgledi* 15, št. 2. Idrija, Mestni muzej, 1970, 89-99; Helfried Valentinitich. *Das landesfürstliche Quecksilberbergwerk Idria 1575-1659. Produktion, Technik, rechtliche und soziale Verhältnisse, Betriebsbedarf, Quecksilberhandel*. Graz, Historische Landeskommision für Steiermark, 1981 (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark Bd. 32).

teža pa na četrtino. Poraba lesa in oglja na količino pridobljenega železa je bila precejšnja (za tono surovega železa so v 16. stoletju porabili 15 do 35 kubikov oglja). Na Kranjskem so fužine letno izdelale 2.000 ton kovnega in litega železa ter jekla, predelale pa so še surovo železo, uvoženo s Koroške. Glavne železarne na Gorenjskem so bile blizu druga drugi in so izkoriščale iste gozdove z ozemeljskih posesti briksenških in freisinških škofov.¹⁰

Gozdovi na Slovenskem so v tistem času doživljali velika izsekavanja. Preteče pomanjkanje lesa je v notranjosti prostora med Alpami in Jadranom šele v 18. stoletju pripeljalo do smotrnega gospodarstva: posej gozdov niso več le izkoriščali, ampak so vanje tudi vlagali.

Lastništvo nad gozdom

Lastništvo nad gozdom sprva ni bilo natančneje opredeljeno, izkoriščanje gozda pa je bilo v okviru skupnosti svobodno. Frankovski sistem zemljiških gospostev, ki je med Alpami in Jadranom prevladal med 9. in 11. stoletjem, je temeljil na načelu, da je vladar lastnik vse neprilashčene zemlje. Za prilashčeno je po frankovskih merilih na staroslovenskih tleh veljala le posest redkih dvorov in posest kosezov na osrednjem Koroškem, večino ozemlja med Alpami in Jadranom pa so Franki obravnavali kot vladarjevo lastnino. Njegove darovnice so ta prostor po geografsko bolj ali manj zaokroženih enotah razdelile med (teritorialne) zemljiške gospode. Ti so gozdove sprva izrabljali za lov, podložnikom pa dovoljevali, da so v njih uživali servitutne, uporabnostne pravice. Gospodstva so del gozdov prepustila v uporabo vaškim skupnostim, srenjam/gmajnam (srenjski gozdovi), izjemoma tudi posameznim podložnikom. Srenjska zemlja je bila v prvih stoletjih novega veka bistvena za preživljanje kajzarjev, kmečkega prebivalstva, ki skoraj ni imelo lastne zemlje in se je pojavljalo od 14. stoletja dalje. Del gozdov so zemljiški (v tej vlogi mestni) gospodje dodelili mestnim naselbinam na tleh svojih zemljiških gospostev.

Pod vplivom rudarstva in fužinarstva se je omenjenim lastnikom in uporabnikom gozdov pridružil še deželni knez. Obnovil je od vladarja izhajajočo (regalno) pravico, da so za sodstvo na neobdelanem svetu pristojni deželski sodniki. V 16. stoletju je uveljavil pravico do rudnikov in do - za njihovo obratovanje potrebnih - visokih in črnih gozdov, ki niso bili zasebni. Bližnji gozdovi so bili pridržani rudnikom in fužinam, drugi pa so morali tem obratom za zmerno odškodnino odstopiti presežek lesa.

Nekoliko drugačno je bilo obravnavanje gozdov v Istri. Tudi ta je bila v drugi polovici 8. stoletja predmet darovnice frankovskega kralja, njen teritorialni zemljiški gospod pa je bil frankovski vojvoda - *dux Iohannes*, o katerem govori znameniti zapis o sodnem zboru

¹⁰ Za briksensko posest prim.: Matjaž BIZJAK, *Urbarji briksenske škofije 1253-1464*. Thesaurus memoriae. Fontes. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 5. Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2006; za freisinško več razprav Pavleta Blaznika, prim.: Matjaž ERŽEN. Bibliografija dr. Pavleta Blaznika. V: Matjaž BIZJAK (ur.). *Blaznikov zbornik*. Ljubljana - Škofja Loka, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, 23-32.

v Rižanu na Koprskem.¹¹ Iz njega izvemo, da je vojvoda načrtno koloniziral zaledje istrskih mest s Slovani. Tam se omenjajo raznovrstne gospodarske dejavnosti, med njimi tudi gozdovi in njihova izraba.¹²

V poznejšem teritorialnem razvoju Istre je njen severovzhodni del ostal v nemški državi, medtem ko se je v zahodnem in južnem delu polotoka od 9. stoletja dalje uveljavljal in krepil vpliv Benetk (Venezia). Istrske obalne mestne naselbine so med 1267 in 1420 priznale njihovo nadoblast, razen Trsta, ki je 1382 sprejel oblast Habsburžanov. Za uporabo in varovanje gozdov na svojih ozemljih so te relativno avtonomne majhne mestne državnice - vključno s Trstom - skrbele z normativnimi akti - statuti, medtem ko so evidenco in ravnanje s pomembnejšimi gozdnimi območji v zalednem delu »svoje« Istre urejale same Benetke (Venezia).

Viri o gozdovih

Omembe gozdov in načinov njihove običajne izrabe pred 14. stoletjem srečamo v **listinah**, za istrska mesta tudi v notarskih in vicedominskih knjigah, kamor so bile vpisane predloge oz. povzetki listin. Gozdovi so bili predmet darovnic, imetnikom so prinašali dohodke. Omenjajo se hrastovi, bukovi in kostanjevi gozdovi, panovci, včasih tudi krčevine, rovti in poseke, gozdna pravica ter dajatev (npr. v ovsu) od nje, pravica do lesa oz. sečnje v gozdovih, lesni činž, lesni denarič, pravica do lova divjadi, lov s pticami, polšje jame, paša (svinj), želodnina - dajatev od želoda za pašo, lubje, listje, drevesni plodovi, drva, žganje apna, žaga, gradbeni les, lesen tabor na hribčku. Gozdarji so v času lova služili lovcem, sicer pa varovali gozd, ki je bil deležen tudi »obdelave«. Poleg hrastov, bukev in kostanjev srečamo v virih od nesadnega drevja še breste, cere, jesene, macesne, orehe, oskоруše, topole, vrbovje itd. Cesarske gozdove so upravljali gozdni mojstri. Na Kranjskem je v 15. stoletju za lov skrbel lovski mojster oz. njegov urad, omenjajo se tudi lovske hube.¹³

¹¹ Harald KRAHWINKLER. Placitum Rizianense. Mednarodni znanstveni sestanek. Istra med vzhodom in zahodom. Ob 1200-letnici rižanskega zbora. Koper, 4.-5. november 2004. *Glasnik ZRS Koper* 6. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 2004, 67-79. Harald KRAHWINKLER. »--- in loco qui dicitur Riziano ---«. *Zbor v Rižani pri Koprju leta 804, Die Versammlung in Rižana, Risano bei Koper, Capodistria im Jahre 804*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004; Harald KRAHWINKLER. »In territorio caprense in loco qui dicitur Riziano«: il »Placito« di Risano nell'anno 804. *Quaderni Giuliani di storia* 27/2006, N. 2. Trieste, Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia, 254-330.

¹² Darja MIHELIC. Istrsko gospodarstvo v luči Rižanskega zbora. *Acta Histriae* 13, št. 1. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 2005, 97-112; Darja MIHELIC. Istrsko gospodarstvo v luči rižanskega placita. *Buzetski zbornik* 31. Buzet, »Josip Turčinović« d. o. o., Pazin 2005, 33-48.

¹³ Božo OTOREPEC. *Izbrano gradivo za zgodovino gozdarstva na Slovenskem v srednjem veku*. Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem 8. Ljubljana, Univerza v Ljubljani. Biotehniška fakulteta. Oddelek za gozdarstvo, 1995; prim. tudi Darja MIHELIC. Agrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340. *Zgodovinski časopis* 38/1984, št. 3. Ljubljana, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 193-224.

Od 12. stoletja so na delu slovenskega ozemlja, vključenem v nemško državo, za evidenco dajatev in služnosti, ki so jih kmetje dolgovali zemljiškemu gospodu, začeli voditi **urbarje**.¹⁴ Dajatve v zvezi z gozdom so bile gozdnina (*silvaticus*, *silvagiium*), ki so jo kmetje plačevali za dovoljenje za pridobivanje gradbenega lesa, drv, suhljadi, stelje iz gosposočinskega gozda. Vsebina dajatev kot lovščina (*venaticum*), pašnina (*pro pascuus animalium*), žirčina (*esc/h/aticum*), želodnina (*glandaticum*), je razvidna iz njihovih vzdevkov.

V slovenskem zaledju je bilo gozdov v izobilju, zato so jih sprva izkoriščali brezskrbno in neovirano. Zavest o pomenu gozdov pa je zrasla, ko jih je začelo primanjkovati ob hkratnem povečanju potrebe po lesu. Na slovenskem ozemlju, ki je bilo del nemške države, so bili varovanju in smotrnemu izkoriščanju gozdov od 14. stoletja namenjeni **rudarski** in nekoliko kasnejši **gozdni redi**. S poostrenim nadzorom so skušali preprečiti nepremišljeno izrabo in trebljenje gozdov v korist obdelovalnih površin na škodo donosnejših rudnikov in fužin. Uporabnike gozdov so usmerjali v premišljeno izkoriščanje gozdov ter si prizadevali za urejeno gozdno gospodarstvo.

Večino »beneških« zahodnoistrskih mest vključno s habsburškim Trstom je pestilo pomanjkanje lesa, potrebnega za kurjavo, tesarski in gradbeni material ipd. Mesta so v svojih zakonikih - **statutih** urejala nadzor, uporabo in varstvo gozdov na svojih ozemljih. V beneški Istri so za evidenco nad gozdovi začeli voditi **gozdne katastre**.¹⁵

Obseg gozda v novem veku je razviden iz **historičnih zemljevidov**¹⁶ in kasneje iz celovitih **zemljiških katastrov**¹⁷ kot osnove za obdavčitev.

V nadaljevanju se želimo osredotočiti na gozdno in lesno zakonodajo v rudarskih in gozdnih redih ter v statutih severozahodnih istrskih mest Kopra, Izole, Pirana ter Trsta do 16. stoletja.

Rudarski redi za notranjeavstrijske dežele

Do srede 15. stoletja so si gozdne uredbe prizadevale predvsem zagotoviti dohodek lastniku gozda in urediti pravice do lova v njem. Do 18. stoletja so nato normativni akti

¹⁴ GDZS I., 1970, 9-10; Pavle BLAZNIK. *Urbarji freisinske škofije*. Viri za zgodovino Slovencev 4. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963; Milko KOS, *Urbarji Slovenskega Primorja 1*. Viri za zgodovino Slovencev 2. Srednjeveški urbarji Slovenije 2. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1948; Milko KOS. *Urbarji Slovenskega Primorja 2*. Viri za zgodovino Slovencev 3. Srednjeveški urbarji Slovenije 3. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954; Milko KOS. *Urbarji salzburške nadškofije*. Viri za zgodovino Slovencev 1. Srednjeveški urbarji Slovenije. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1939; BIZJAK, 2006; Dušan KOS, *Urbarji za Belo krajino in Žumberak (15.-18. stoletje)* 2. Viri za zgodovino Slovencev 13. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1990; *Urbarji za Belo krajino in Žumberak (15.-18. stoletje)* 1. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1991.

¹⁵ Lojze KIAUTA. Beneška republika in njeno gozdno gospodarstvo. *Gozdarski vestnik* 15/1957, št. 7-8, Ljubljana, Društvo inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesne industrije LRS, 226-233

Danilo KLEN. Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom sastavljen od Fabija da Canal godine 1566. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 11-12/1966-1967. Rijeka, 5-88; Miroslav BERTOŠA. Dva katastika zapadnoistarskih šuma iz godine 1698. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 21/1977. Rijeka, 243-262.

¹⁶ Branko KOROŠEC. *Naš prostor v času in projekciji. Oris razvoja zemljemerstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem*. Ljubljana, Geodetski zavod SR Slovenije, 1978.

¹⁷ Peter RIBNIKAR. Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. *Zgodovinski časopis* 36/1982, št. 4. Ljubljana, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 321-337.

skušali zavreti druge načine izrabe gozda v korist rudnikov, fužin, za potrebe trgovine in ladijskega lesa, skrb za načrtno ohranjanje gozdnega fonda pa jim je ostajala tuja.

Prve rudarske in gozdne rede¹⁸ so izdajali lastniki gozdov. Med Alpami in Jadranom so bili v tem pogledu med prvimi Ortenburžani. Zelo zgoden je bil **ortenburški** (imenovan tudi **jeseniški**) **rudarski red** za Planino nad Jesenicami na Kranjskem, ki ga je 24. avgusta **1381** izdal ortenburški grof Friderik III.¹⁹ Gozdove omenja nekaj njegovih določil. Rudarski mojstri na Jesenicah so bili dolžni Ortenburžanom ob kresu poravnati gozdni činž, katerega iznos naj bi bil stalen (list 1). Rudarski sodnik je imel pravico soditi in kaznovati v zadevah glede kuhanja oglja, priprave lesa, sekanja drv, pridobivanja rude ali dela v kovačnicah in talilnih pečeh (list 1 hrbet). V gozdovih in pogorju na pobočju nad Jesenicami, kjer so delovali in imeli svoja najdišča rudarski mojstri, naj bi ne urejali več novih krčevin, dovolili pa bi ostati dvema rovtarjema, ki sta bila že tam (list 5). Rudarski mojstri so imeli vse pravice glede koriščenja gozdov in rudnika z vsemi najdišči; opravljati so smeli vse posle, ki so spadali k njim (list 5 hrbet).

V začetku 16. stoletja je cesar **Maksimilijan I.** na Kranjskem uveljavil svojo regalno pravico do rudnikov, rudnih ležišč in visokih gozdov ter jih razglasil za komorno posest. Gozdove je dal na razpolago rudnikom in fužinam. To je **za Avstrijo** urejal njegov **rudarski red iz 1517.** op. Prebivalci gorenjske Kroke, ki so spadali pod deželno knežje gospodstvo, so posegali na ozemlje škofjeloškega gospodstva freisinških škofov, zato je prihajalo do sporov. Deželni knez je tam 1530 uveljavil pravico do gozdnega regala.

Ortenburške rudarske naselbine Kropa, Kamna Gorica in Kolnica severozahodno od Kranja so v 15. stoletju prešle v roke Celjanov in nato Habsburžanov. Radovljiško gospodstvo na Gorenjskem, kamor so spadale, je Maksimilijan I. oddal v zastavo, novi gospodar pa je s svojimi zahtevami sprožil pritožbo podložnikov na kralja **Ferdinanda I.** Ta je **1550** za fužinarje **v Kropi, Kamni Gorici, Lipnici** in **Kolnici** izdal **rudarski red**²⁰ po zgledu jeseniškega; rudnike in gozdove je razglasil za komorno posest.

Ferdinand I. je **1553** izdal tudi **rudarski red za spodnjeavstrijske dežele.**²¹ Rudniki in planinski gozdovi so postali komorna posest. Red omenja pravico rudarskega sodnika do oddajanja gozda, njegova dolžnost naj bi bila skrb za red v gozdu, kjer mu naj ne bi nihče povzročal zmede. Omenja se domnevno polovična svobodna uporaba gozda.

Rudarski red nadvojvoda Karla za Kranjsko in Goriško iz 1575²² je določal, da so samostani in gospodstva gozdove smeli obdržati, morali pa so les poceni prodajati fužinarjem. V gozdovih je bilo prepovedano krčenje rovtov in paša koz.

¹⁸ Majda SMOLE. Sto let razvoja gozdnega gospodarstva. I. Gozdna zakonodaja (Zgodovinski pregled). V: Lojze ŽUMER. *Delež gozdov v slovenskem prostoru*. Ljubljana, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo pri Biotehniški fakulteti v Ljubljani, 1976, 100-120 (Strokovna in znanstvena dela 50); Irena LAČEN BENEDIČIČ. Čigar je zemlja, tega je ruda, ali komu je pripadalo bogastvo Hada. *Vigenjc. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi III/2003*. Zemljska bogastva Lipniške doline. Kropa, Kovaški muzej Kropa, 13-21.

¹⁹ Irena LAČEN BENEDIČIČ. *Ortenburški rudarski red*. Planina pod Golico, Krajevna skupnost, 2001. op. Izvirnik AS 1073, Zbirka rokopisov 1-9r

²⁰ Joža Gašperšič. Ferdinandejski rudarski red za fužine pod Jelovico. *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 8/1960. Ljubljana, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 149-158.

²¹ Izvirnik: Pokrajinski arhiv Maribor, enota Ptuj (SI ZAP 70, R-56).

²² Tiskan izvirnik iz 1575 in objava (tiskar Mandelc) 1577 v Ljubljani: rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani; ista objava: Zbirka rokopisov Arhiva republike Slovenije. (AS 1073, Zbirka rokopisov 1-11r)

Leta 1580 je **nadvojvoda Karel** izdal tudi **red za idrijski rudnik** živega srebra.²³ Gozdove in les, ki so spadali k rudniku, naj bi vsaj enkrat mesečno pregledal idrijski gozdarski mojster. Skrbel naj bi, da jih nihče ne bi pustošil, da bi se v njih koristno gospodarilo, da bi se v posekah vzdrževal red, da bi se v njih vejevje ne požigalo, ampak pobiralo. Nedovoljena sečnja ali krčenje sta bila prepovedana in kazniva (14. člen). V deželno knežjih gozdovih je bilo strogo prepovedano krčenje rovtov, zlasti v gozdovih okrog Idrije. Idrijski podložniki, rudarji in delavci so dobivali les za domače potrebe iz deželno knežjih gozdov, kjer jim ga je odredil gozdarski mojster (16. člen). V idrijskih gozdovih je bilo - razen upravitelju - prepovedano loviti in streljati jelenjad. Nadzor je opravljal gozdarski mojster (18. člen). Ta je moral priseči, da bo zvest in vdan ter poslušen deželnemu knezu in njegovemu idrijskemu upravitelju, da bo izvrševal določila rudarskega in gozdnega reda, da bo pazil, da se bo v gozdovih, ki pripadajo rudniku prav gospodarilo in sekalo in da se ne bo razsipalo z gozdnim bogastvom. Prestopnike je bil dolžan prijaviti upravitelju in kaznovati. Ne gozdni mojster ne upravitelj ne bi smela biti podkupljiva, ravnati iz prijateljskih oz. sovražnih vzgibov ali iz strahu pred pretnjami (56. člen).

Gozdni redi za notranjeavstrijske dežele

Najstarejši - tudi ortenburški - **gozdni red** med Alpami in Jadranom je iz **1406**.²⁴ Prvenstveno je bil namenjen Kočevski, z nemškimi življem kolonizirani gozdni pokrajini na jugu Kranjske, morda pa je veljal tudi za ostalo ortenburško posest, ki se je razprostirala po Koroškem in Kranjskem in obsegala okrog 30 gospostev, gradov in trgov, oz. 18 graščin.²⁵ Red je nastal slabega pol stoletja po kolonizaciji Kočevske.²⁶ Ne omenja izkoriščanja lesa, ampak se osredotoča na pravice do gozdnih površin in lova v njih. Obilje gozdov na Kočevskem je vplivalo na brezskrbnost glede naravovarstvenih pomislekov za ohranjanje gozdnega bogastva. Red glede gozda in lova s pomočjo ptic, glede lova na polhe in drugih gozdnih pravic v ortenburških gospostvih je v Kočevju izdal Friderik III. (ki je četrto stoletje prej izdal tudi jeseniški rudarski red), ker naj bi bil bil gozd razlog za zdrahe, prepire, ubojstva in sovraštvo (2. člen). 13 členov, ki jih red vsebuje, izraža predvsem skrb zemljiškega gospoda za dotok dohodkov in za podložniške pravice do izrabe gozda. Priposestvovanje gozda je sledilo po devetih letih in enem dnevu uporabe (3. člen). Zakupnik je moral gozd vrniti zakonitim dedičem, ki pa so ob prevzemu dolgovali pristojbino oz. odkupnino. (Začasna)

²³ Marija VERBIČ. Karolinški rudarski red za idrijski rudnik 1580. *Idrijski razgledi XIV/1969*, št. 2. Idrija, Mestni muzej, 57-71.

²⁴ Boštjan ANKO (ur.). *Ortenburški gozdni red 1406*. Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1985 (Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem 2).

²⁵ Ivan SIMONIČ. Zgodovina kočevskega ozemlja. V: Ivan SIMONIČ (ur.). *Kočevsko ozemlje. Zemljepis in zgodovina*. V: *Kočevski zbornik*. Ljubljana, Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda, 1939, 45-130; Majda SMOLE. *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1982; Christian LACKNER. *Zur Geschichte der Grafen von Ortenburg in Kärnten und Krain. Carinthia I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten 181/1991*. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 181-200.

²⁶ Marija WAKOUNIG. Erschließung der Gottschee. V: Arnold SUPPAN (ur.). *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Zwischen Adria und Karawanken*. Berlin, Siedler Verlag, 1998, 72-78.

odtujitev gozda se je opravila pred gosposčinskim sodnikom (4. člen), ki je skrbel, da je gozdna pravica prehajala iz roda v rod v roke tistih sorodnikov, ki so živeli na gospodstvu. Gozdne pravice so bile v obliki dote odtujljive hčerkam, če so ostale na gospodstvu, sicer pa so bile upravičene le do dohodkov od njih (11. člen). Sodišče je nadziralo prodajo gozdnih pravic, kršitve in nezakonita prilaščanja pravic v gozdovih pa je kaznovalo z zaporom (6., 10. člen). Dajatev od uporabe gozda je znašala od vsakega gnezda ptic po eno ptico (5. člen). Sodnik je vodil evidenco nad številom gnezd kraguljev in skobcev. Prvotno je grof od vsakega gnezda zadržal ptico. To je grofovska družina odstopila koristnikom gozdnih pravic, ki pa so morali vsako leto o stanju v gnezdih obvestiti sodnika ali grofovega zastopnika; od ptic, ki so jih vzgojili v tekočem letu, sta smela odkupiti, kar jima je ugajalo. Če ptic na gradu niso potrebovali, so jih odprodali (8. člen). Koristnik, ki je to obveznost opustil, je plačal globo, po tretjem zaporednem prekršku pa mu je gozdna pravica zapadla v korist bližnjega sorodnika, kar je evidentiralo sodišče. Imetniki gozdnih pravic so ob »polšjem« letu dolgovali sodniku pet polhov od vsake polšje jame (9. člen). Krivolovce z lovskimi pticami in lovce na polhe je kaznovalo sodišče, varovalo pa je tudi ovaduhe pred maščevalnostjo prestopnikov, ki jih je čakal zapor (7. člen).

V 15. in 16. stoletju se je zaradi vsestranske povečane potrebe po lesu (za ladjedelstvo, rudnike in fužine) pojavila potreba po gozdni zakonodaji, ki naj bi zagotovila ohranjanje gozdov in uredila gospodarjenje z njimi. S tovrstnimi zakonodajnimi ukrepi so pohiteli **Benečani**, ki so za svoj del **Istre** izdali dva gozdna reda (**1452** in **1475**) ter več dekretov. Reda sta vsebovala ukrepe za zagotavljanje lesa in sklepe beneškega senata za gozdarstvo. Ves les naj bi se zasegel za potrebe vojne mornarice. Reda sta prepovedovala krčenje, omejevala pašo in predpisovala gozdno službo. Nadzorniki *capitani ai boschi* naj bi izhajali iz ceha ladjedelniških mojstrov, nadziral pa naj bi jih poseben urad.

Leta **1522** je bil izdan gozdni red **za Goriško**,²⁷ šele nedavno novo pridobljeno habsburško deželo; prepovedoval je pašo v gozdu in predpisoval davek za les, ki so ga iz solkanskih gozdov prodajali v Benetke (Venezia). Tudi les, ki so ga Goričani dobivali iz deželnoknežjega gozda (Panovca) je bil obdavčen.

Dve leti mlajši od goriškega (iz **1524**) je bil gozdni red **salzburškega nadškofa**, ki je skušal urediti pravno stanje in donos salzburških gozdov ter z uvedbo katastra (*Waldbuch*) in dodeljevanjem posekov vpeljati nadzor gozdnega gospodarstva v mestnih in trških gozdovih. Pred sečnjo je bilo potrebno porabiti že podrt les, ogibati se je bilo treba golosekov, ki bi omogočali nastanek škode ob viharjih, na račun gozda je bilo prepovedano širjenje planinskih pašnikov. Ohranjati je bilo treba semenska drevesa, prepovedano je bilo ruvanje mladega drevja in paša v mladem gozdu, vejevje za steljo je bilo dovoljeno obsekavati le pri starejših drevesih.²⁸

Deželni knez se je nadejal dobička od rudarskih in fužinarskih obratov, zato jim je skušal zagotoviti zadostno preskrbo z lesom. Taka je tudi vsebina »gozdnega in lesovnega« reda

²⁷ Simon RUTAR. *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska. Zgodovinski opis*. Ljubljana, Matica Slovenska, 1893, 96.

²⁸ SMOLE, 1976; Waldordnung von 1524 unter Erzbischof Matthäus Lang von Wellenburg. V: Sonja PALLAUF, Peter PUTZER (ur.). *Die Waldordnungen des Erzstiftes Salzburg* (Fontes Rerum Austriacarum. Dritte Abt.: Fontes Iuris, Bd. 16). Wien, Boehlau, 2001, 43-59.

(*Wald vnd Gehültz Ordnung*), s katerim je kralj **Ferdinand I. 1539** želel urediti varčno gospodarjenje z gozdovi na **Štajerskem**. Red, izdan 24. julija v avstrijskem Leobnu,²⁹ je bil namenjen urejanju razmer v gozdovih blizu železnega rudnika v Erzbergu in solnega v Ausseeju. Bil naj bi le začasen, do vladarjevega dogovora z deželnimi stanovi in izdaje splošnega deželnega reda za Štajersko.³⁰ Gozd naj bi bil »milosti polni dar« (*gnadenreiche gotzgab*), nujen za les, brez katerega naj ne bi bilo mogoče vzdrževati nobenega rudnika. Neurejeno in nepremišljeno krčenje, sekanje, požiganje in paša naj bi že leta povzročali škodo lesu, oglju in oskrbi rudnika (1. in 2. člen). Gozdno trebljenje naj ne bi prizadelo le črnih, visokih in listnatih gozdov, ampak naj bi kmečko, oglarjenje in kolarstvo ter paša in krčenje za travnike, njive, laze in ograde prizadelo tudi lesovje v neposredni bližini rudnika. Iztrebljene površine naj bi vnovič pogozdili (4. člen). Nadzor nad vsakim posegom v gozd je bil v pristojnosti gozdnega mojstra (5. in 6. člen). Preudarno krčenje je bilo dovoljeno na zemljiščih v zakupu, ki so obetala pridobitev dobrega travnika ali njive, vendar je bilo pri krčenju predpisano pazljivo ravnanje z ognjem (7. člen). Posegi samskih hlapcev in dekel v gozdne površine so zbuvali zaskrbljenost (23. člen). Nepreskrbljeni samski hlapci in dekle niso smeli na račun gozda pridobiti krčevine in si z njo zagotoviti preživetja (8. člen). Gmajnska zemljišča naj bi se le izjemoma krčila in požigala, pri čemer so za oddaljene gozdove veljala milejša pravila (9. in 10. člen). Povsem zaščiten pred izsekavanjem je bila mlada bodljika, medtem ko je bilo občasno dovoljeno lomiti vrhove in veje dreves (11. in 12. člen). Predpisana je bila višina obsekovanja krošnje, goljenje, navrtavanje in trebljenje debel (14. člen). Plotovi iz debel so bili dovoljeni le tam, kjer je bilo potrebno redčenje gozda (13. člen). Zaščiti macesnovega lesa, ki so ga pogosto uporabljali za vodne grablje, plotove in hleve, je bil namenjen 15. člen: seka in prodaja macesnov je bila brez nuje prepovedana, sekanje macesnov v gmajnskih in črnih gozdovih naj bi odobril gozdni mojster. Nadzor nad stanjem gozdov naj bi se izvajal vsakoletno, vsi gospodje, gospostva in kmetje naj bi bili upravičeni (ali pač ne) do natančno določene količine lesa za svoje potrebe (16., 17. in 18. člen). Presežek lesa naj bi se ponudil v odkup vladarju, če pa ga ta ne bi potreboval, bi ga kmet smel prodati komu drugemu (19. člen). Sečnja, izdelava desk in skodel sta se smeli izvajati z vednostjo in privolitvijo gozdnega mojstra (20. člen). Splavarji in kmetje naj bi sekali nepreudarno, zato naj bi gozdni mojstri s soglasjem zemljiških gospostev poskrbeli za odstranitev žag v bližini rudnikov in za ravnanje kmetov in splavarjev, skupaj z zemljiškimi gospodi pa naj bi tudi nadzirali in dovoljevali postavitve novih žag (21. in 22. člen). Gozdni mojstri ali uradni pooblaščenci naj bi odredili tudi potrebni les za kolarje, valpti in upravitelji pa naj bi nadzirali in dovoljevali priložnostno izrabo lesa kolarjem, meščanom, drvarjem in oglarjem (24., 25. in 26. člen). Kmečka paša v gozdovih naj bi bila dovoljena na posekah, kjer je ležalo nestrohnelo drevje, kasneje pa naj bi bila paša zmerna, da bi se poseke lahko vnovič obrasle; pozornost v tem pogledu je veljala zlasti kozam (27. in 28. člen). Valpti in gozdni mojstri naj bi preprečili pustošenje in preobilico živine na planšarijah: njeno število

²⁹ Boštjan ANKO (ur.). *Začasni štajerski gozdni red 1539*. Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1987 (Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem 3).

³⁰ Dogovora še več kot poldrugo stoletje ni bilo: pravno močni gozdni red za Štajersko je bil sprejet šele 23. februarja 1695.

naj bi bilo omejeno, nove planinske pašnike, ki so ogrožali gozdove v bližini rudnikov, naj bi odpravili. Pašniki se naj ne bi prepuščali tujim kmetom. Stari planinski pašniki v dednem zakupu domačinov naj bi se obravnavali po starem izročilu, a brez možnosti širjenja (29. in 30. člen). Zadnji člen reda je vnovič okrcal kolarje, ki so gozdove izkrčili v korist planinskih pašnikov: tako stanje naj bi se popravilo in vnaprej preprečilo (31. člen).

Obsežni gozdni red za **Istro, Furlanijo in Kras**, izdan 15. junija 1541,³¹ zadeva območje, katerega večji del je pripadel Habsburžanom leta 1500 po izumrtju Goriških grofov. Njegova zahodna meja se je ustalila po vojni z Beneško republiko med 1508 in 1516, z jugovzhoda pa mu je v času nastanka reda pretila turška nevarnost, kar je mogoče razbrati iz nekaterih določil reda. Ta se po svoji zgradbi razlikuje od sočasnih, podobnih aktov. Njegov večji del je razčlenjen glede na konkretne gozdne okoliše. Ne povsem usklajeni zapisi zanje omenjajo vrste in stanje tamkajšnjih gozdov ter želje glede ravnanja v njih, poimensko navajajo osebe, ki so skrbele za gozdove, jih upravljale ali imele v zakupu. Ob navodilih za izkoriščanje in ravnanje z gozdovi opisuje red odprodaje (z možnostjo vnovičnega odkupa) oz. oddajanje nekaterih gozdov v zakup ali upravljanje. Deželno knežje dohodke iz gozdov so sestavljali dajatve in davki od gozdov (ti so upoštevali oddaljenost gozda od kupca lesa), zakupnine, izkupiček od prodaje lesa in globe. Zapis odraža prizadevanje za čim večji dohodek od gozdov in za njegovo pošteno obračunavanje. Omenja cene in davek na določeno količino lesa in plače skrbnikov gozdov. Predpisuje ravnanje ob nepokorščini, način kaznovanja, navaja pa tudi konkretne primere goljufij. V red sta kot dela besedila vključena razglas glavarja pazinske grofije, ki je zadeval tamkajšnje gozdove (9. do 14. člen), ter navodilo o pogojih, pod katerimi naj bi del bovških (ob zgornji dolini Soče) deželno knežjih gozdov dali v izkoriščanje poslovnežu iz Benetk (Venezia), in o poslovanju z lesom v Istri, Furlaniji in na Krasu (66. do 80. člen).

Uvodoma je v redu zapisano, da želi urediti sekanje in gojenje deželno knežjih gozdov v Istri, Furlaniji in na Krasu (1. člen). Tovrstna vsebinska določila se ponavljajo za gozdove v različnih okoliših (okolica Merana, 4. do 7. člen; območja Pazina: Grdo selo in Kršikla, 8. do 13. člen, gozdovi opatije Sv. Petra u Šumi, 15. do 18. člen, Žminj, 19. člen, gozd v Gračišču, 20. in 21. člen, gozd pri Pićanu, 22. in 23. člen, gozd v Lupoglavi, 25. člen; potem gozd pri Devinu (Duino), 26. do 28. člen; okolica Krmina (Cormons): gozd na Medejskem hribu, 29. člen, gozd pri Krminu (Cormons), 30. člen, gmajnski gozd pod Krminom (Cormons), 32. člen; okolica Gorice (Gorizia): gozd v kraju Pevma, 31. člen, gozd Panovec pri Gorici (Gorizia), 33. in 34. člen; okolica Kanala: gozd pod Sabotinom, 35. člen, gozd pod Novim gradom na Krasu pri Vodicach, 37. člen; potem loka pri kraju Fiumicello pri Cervignanu, 36. člen; dalje gozdovi pri Veprincu in Voloskem, 40. in 41. člen, gozdovi pod vasmi Mune, Kastav in Moščenice, 38. in 39. člen, gozd pod Novim gradom pri kraju Podgrad, 42. in 43. člen, gozd Učka ali *Monte masur*, 44. člen).

³¹ Boštjan ANKO (ur.). *Gozdni red za Istro, Furlanijo in Kras*. Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1989 (Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem 6); Vlado VALENČIČ. Nekdanji deželno knežji gozdovi na Primorskem. *Gozdarski vestnik* 14/1956, št. 8, Ljubljana, Društvo inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesne industrije LRS, 233-251.

Red občasno omenja iglaste, listnate, hrastove, gmanjske gozdove, za katere na določenem območju veljajo prepovedi krčenja za pridobivanje poljedelskih površin in zahteve po vrnitvi v prvotno stanje. Večkrat se prepoveduje paša živine (koz, prašičev in drugih živali) v gozdovih, ker prizadene predvsem mladje. Spis izraža skrb za čiščenje gozda: za redčenje grmovja, za odstranjevanje in porabo posekanega lesa, ki ne bi smel obležati in gniti v gozdu. V določilih je prisotna tudi misel na prihodek: za že izkrčena tla v gozdovih naj bi se plačal davek, že posekan les in tistega, ki je obležal v gozdu, naj bi - če le mogoče - prodali. Red ureja nadzor nad gmajnskimi gozdovi. Omenja prepovedane posege Benečanov ali za njihove potrebe v gozdovih. Podložnikom, ki so naznanili kršilce, naj bi pripadla tretjina ali celo vsa globa.

Zapis navaja številne načine dovoljenega in nedovoljenega izkoriščanja gozdov, nad katerimi so bdeli upravitelji, gozdni mojster in zakupniki. Omenja lov, prepoveduje pašo in priporoča - za plačilo - nabiranje želoda in njegovo odnašanje iz gozda. Gozdni les je služil za kurjavo, za oglje, za kuhanje apna, za gradnjo taborov (Žminj, Pićan), za plotove, za hišni pribor, posodje, rezljanje, za ladijski les (za ogrodje in vesla), iz gozdov so pridobivali smolo.

Poseben pomen daje zapis trgovini z lesom, ki je očitno prinašala precejšen dobiček. Graja oviranje trgovcev pri plavljenju lesa po Raši, kar je trgovce odvrčalo od nabave in posredno škodilo komorni blagajni (24. člen). V gozdu pri Devinu (Duino) naj bi sekali les za drva in prodajo. Kmetje naj bi les spravili do bližnjega Štivana ali drugam na obalo, kjer bi ga naložili na galeje. Les so morali prodati gozdnemu mojstru ali njegovemu uradniku, onadva pa sta ga dvakrat dražje preprodala ladjarjem, kar je prinašalo lep zaslužek (27. člen). Pri gozdovih v nekaterih okoliših je naveden davek ali dohodek, sicer pa je davkom namenjenih več posebnih členov. Na Reki (Rijeka) je lesni davek pobiral mitničar, ki je za to delo prejemal letno plačo (45. člen). Urad lesnega dacarja v Trstu (Trieste) je bil oddan v zakup. V zakupnino so mu obračunali tudi upravo gozdov v Voloskem in Veprincu (48. člen). V Pazinu so poleg običajnega davka za vsako klaftro (približno 4 kubike) lesa pobirali še dodatni črni denarič (46. člen). Gozdovi nad Gorico (Gorizia) so dajali dober les za gondolska vesla; red je določil dva družabnika, ki sta ob plačilu davka prevzela izdelavo vesel (49. člen). Za imetnike nekaterih istrskih gozdov, ki so bili daleč od morja in so les s težavo spravili do tja, da bi ga prodali, je 47. člen reda predvidel znižanje davka. Pač pa s prošnjo niso uspeli prebivalci Klane pri Kastavu, ki so prosili za oprostitev desetine zaradi nevarnosti martolozov (52. člen). Gozdni mojster je dobil nalogo, da ugotovi, ali gozdček pri Črnem kalu sodi k Socerbu, kar bi pomenilo, da je deželnoknežji. Zaključni členi reda (56. do 65.) predpisujejo ravnanje in obveznosti gozdnega mojstra, izterjavo kazni za prestopnike, pri čemer naj bi mu bila v pomoč svetovalca - pobiralec dohodkov v Trstu (Trieste) in glavar v Meranu. Gozdni mojster in pobiralec dohodkov, ki je tudi skrbel za plačilo dejavnosti povezanih z gozdom, naj bi nadzirala drug drugega, pobiralec pa naj bi gozdnemu mojstru po potrebi pomagal. Letna plača gozdnega mojstra je znašala 200 renskih goldinarjev, za službeno pot so mu pripadali dodatni stroški za tri konje. Upravičen je bil do četrtnine od izterjanih glob. Dohodki naj bi zadoščali, da bi vzdrževal tudi služabnika.

Gozdnem redu je bilo dodano obsežno navodilo za poslovanje z lesom v Istri, Furlaniji in na Krasu (66. do 80. člen). Del gozda v Bovcu ob zgornji Soči so nameravali oddati v najem beneškemu poslovnežu. Če z njim niti z drugimi najemniki ne bi prišlo do sprejemljivega

dogovora, bi bilo treba ugotoviti, s kolikšnimi stroški bi bilo mogoče plaviti bovški les po Soči do Gorice (Gorizia), ga tam prekladati na suho, klati na polena, zložiti in prodati. Preveriti bi bilo treba, ali so tam razpoložljiva skladišča, kje bi našli odjemalce lesa in koliko bi to stalo. Gozd na Učki bi se oddal v zakup tako, da bi ga smeli podložniki - ob plačilu davka zakupniku - še nadalje uporabljati za svoje potrebe. Kar najbolj ugodno naj bi se prodalo večje število hrastov iz Panovca pri Gorici (Gorizia).

6. novembra istega leta 1541 je bilo izdano tudi navodilo glede trgovine z lesom in drugih prejemkov v Istri v 40 členih. Nastalo je zaradi nezadovoljivih dohodkov od deželnoknežjih gozdov. Spodbudilo ga je tudi poročilo o možnostih dobičkonosnih poslov z lesom v Istri, Furlaniji, na Krasu, zlasti pa v Bovcu (2. in 3. člen). Kupčevanje z lesom naj bi potekalo zelo pretehtano: najprej naj bi diskretno zbrali podatke o tržišču za les, katerega središče so bile Benetke (Venezia). Tretjino lesa za njihove potrebe bi bilo mogoče dobaviti iz habsburških deželnoknežjih gozdov (4. in 5. člen). Zapis se posveča vprašanju prevoznih stroškov, stroškov skladiščenja, povprašuje po ceni in obdavčitvah za les ter o potrebah beneškega tržišča. Na osnovi teh podatkov naj bi izdelali predračun za trgovanje z lesom (6. do 11. člen). Zatem naj bi si strokovnjaki ogledali stanje na terenu. Ugotovili naj bi možnosti in stroške prevoza lesa iz bovških gozdov do Soče, po njej do Gorice (Gorizia), stroške prekladanja na kopno, klanja na polena in zlaganja (12. člen). Navodilo daje napotke glede namestitve in velikosti naprav za prestrezanje lesa na Soči (17. in 18. člen). Sprašuje o stroških za ta dela in o smotrnosti postavitve žag na Soči (20. člen). Odprto pušča možnost glede prepustitve kupčevanja z bovškim lesom beneškemu poslovnežu. O načrtovanem poslu naj bi razmislil tudi španski konzul v Benetkah (Venezia) (24. in 25. člen). Možnosti podobnega izkoriščanja naj bi pretresli tudi za gozdove v Istri, Furlaniji in na Krasu (22. člen). Navodilo omenja gradnjo ceste skozi Bovec, ki bi se izognila beneškemu ozemlju in tamkajšnjim davščinam (27. do 31. člen). Sprašuje o smotrnosti kuhanja mila v Meranu (32. in 33. člen), o možnosti izgradnje solarne v Meranu (34. člen), v zvezi z možnostjo kupčevanja s srebrom in bakrom iz tirolskih rudnikov v Benetkah (Venezia) zahteva podatke o tamkajšnji ceni za ti kovini, zanima pa ga tudi razmerje med beneškimi in nemškimi utežnimi in denarnimi enotami (35. in 36. člen).

Tudi bavarska **škofija Bamberg** (vzhodno od Würzburga), ki je imela v lasti dva velika gozdna kompleksa, prvega v **Kanalski dolini** (Val Canale v severozahodni Italiji) in drugega v **bleiberškem okolišu** severno od Dobrača (Dobratsch) na avstrijskem Koroškem, si je prizadevala zagotoviti preudarno izkoriščanje in zaščito svojih gozdov z gozdnimi redi. Najstarejši znani redakciji bamberskih gozdnih redov za Kanalsko dolino (Val Canale) in bleiberško področje sta iz **1584**.³²

³² Inačico Kanalskega gozdnega reda, ki je inserirana v knjigi Perckerwerckh und Waldtsachen in Cannal und Lauenenthal pisarne bamberskega vicedomskega urada v Wolfsbergu iz 17. stoletja - hrani jo dunajski Haus-, Hof- und Staatsarchiv -, je 1985 objavil Adolph Gstirner: Adolph GSTIRNER, Ueber die bambergische Waldordnung von 22. December 1584. *Jahresschrift des k. k. Staatsgymnasium in Villach* 26/1894. Villach, III-XXVIII. Objava je ostala skoraj neopažena. Isti arhiv hrani tudi leto mlajši prepis reda, ki ga literatura navaja kot najstarejši bamberski gozdni red za Kanalsko dolino, prim. Elisabeth JOHANN. *Geschichte der Waldnutzung in Kärnten unter dem Einfluss der Berg-, Hütten- und Hammergewerke*. Klagenfurt 1968 (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 63), 41. Tudi pri bleiberškem gozdnem redu, ki je izveček iz kanalskega, je prišlo do kronološkega zapleta. Ena od variant tega reda, ki jo je hranil arhiv cesarsko-kraljevskega finančnega ministrstva, je objavljena z letnico 1506: Bambergische Waldordnung für die Unterthanen in Canale, Tarvis, Bleiberg und Malborghett vom

Obsežnejši je kanalski red, medtem ko krajši bleiberški predstavlja njegovo smiselno skrajšano varianto. Vsebina obeh redov je skladna. Delokrog veljave njunih določil je bil širok. V kanalskem se poimensko omenjajo Koroška, Kanalska dolina (Val Canale), Naborjet (Malborghetto), Trbiž (Tarvisio) in Rabelj (Cave del Predil). 38. člen v precej splošni obliki razširja veljavnost določil reda tudi na Bleiberg, 39. člen, ki omenja pašo na planinah, pa je namenjen Kanalski dolini (Val Calmak) in uradoma Beljak (Villach) in Vetrov (Federaun, južno od Beljaka (Villach)). Red je uvodoma naslovljen na bamberške podložnike v Kanalski dolini (Val Canale), Trbižu (Tarvisio) in Naborjetu (Malborghetto), njegov zaključek pa omenja, naj bi ga gozdarski mojster objavil v Kanalski dolini (Val Canale). Bleiberški gozdni red je naslovljen na podložnike Kanalske doline (Val Canale), Trbiža (Tarvisio), Bleiberga in Naborjeta (Malborghetto), besedilo pa omenja tudi Rabelj (Cave del Predil). V zaključku je rečeno, naj bi ga v Bleibergu objavila rudarski sodnik in gozdarski mojster. Določila tega reda so prirejena za gozdno področje Bleiberga, zato iz obsežnejšega kanalskega reda vanj niso privzeti odloki, ki omenjajo kraje ali posebne razmere v Kanalski dolini (Val Canale). Ta red tudi ne povzema določila kanalskega reda o razširitvi veljavnosti reda na bleiberško področje, saj je le-temu namenjen ves red.

Večina določil skuša doseči smotrno izrabo in zaščito bamberških gozdov. Bamberška preiskovalna komisija, ki je 1584 raziskovala gozdne razmere v Kanalski dolini (Val Canale), je obvestila škofa, da nastaja v gozdovih nepopravljiva škoda. V obeh redih je zato uvodoma rečeno, da namerava izdajatelj z njima preprečiti nenačrtno izsekavanje gozdov, ki vodi v pomanjkanje lesa ter škodi koristim bamberške škofije. Da bi na svojih kanalskih področjih lahko uveljavljala izkoriščanje gozdov po lastnih zamislih, je škofija z določilom pristojnega reda za Kanalsko dolino (4. člen) preklicala nekdanje nedokazane podelitve tamkajšnjih bamberških gozdov fužinarjem in kmetom v uporabo. Veljavnost je priznala le tistim podelitvam, ki so jih na Koroškem potrdili škofijski vicedom in odvetniki. Take starejše podelitve so npr. ostale v veljavi na področju Rablja (Cave del Predil) in Bleiberga (29. čl. kanalskega in 17. bleiberškega reda). Nekateri rabeljski in bleiberški obrtniki so za potrebe tamkajšnjih svinčenih rudnikov uporabljali gozdove, ki so jim jih podelili nekdanji škofi in vicedomi; ti gozdovi naj bi jim služili tudi za vse ostale potrebe po lesu: za kurjavo, po kanalskem redu tudi za gladek les in oglje.

Smotrno gospodarjenje z gozdovi sta skušala reda zagotoviti z ukrepi, ki niso dovoljevali samovoljnega okoriščanja uporabnikov. Bamberški uradniki so jim (za plačilo) dodeljevali določeno mero lesa v gozdu ali pa jim odredili gozdne površine v uporabo. Trbiž (Tarvisio) in Naborjet (Malborghetto) sta dobila v uporabo gozd za potrebe po vodi in kurjavi. Prepovedano je bilo odvažanje lesa iz teh gozdov na Laško ali prodaja komu drugemu (36. člen kanalskega reda).

Jahre 1506. *Österreichische Weisthümer 6. Steirische und kärntnische Taidinge*. Wien 1881, 415-419. To letnico včasih povzema tudi sodobna literatura, prim. GDZS II. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980, 16. Zapis gozdnih redov za Kanalsko dolino in bleiberški okoliš hrani tudi Koroški deželni arhiv v Celovcu. Prim. še: Darja MIHELIČ. Bamberški gozdni red za Kanalsko dolino in Koroško iz 1584. *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 10/1983*. Zagreb, Komisija za ekonomsko historiju Jugoslavije, 51-58; Darja MIHELIČ. *Bamberška gozdna reda za Kanalsko dolino in bleiberški okoliš 1584*. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo, 1987 (Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem 4).

Varstvo gozdov naj bi reda zagotovila z določili, ki so opisovala ravnanje z gozdovi, njihovo izrabo in ravnanje z lesom. Bamberške gozdove v Kanalski dolini (Val Canale) je moral vsaj enkrat na leto (navadno spomladi) pregledati gozdarski mojster ali njegov pomočnik. Ugotoviti je moral škodo, ki je nastala s sekanjem, krčenjem ali požiganjem krčevin, in kaznovati uničevalca gozda (1. člen kanalskega reda). Oba reda vsebujeta navodila o sekanju dreves v gozdu (5. člen kanalskega in 1. bleiberškega reda): deblo je bilo treba odsekati 2 pedi (slabega pol metr) od tal. Pozimi, ko zaradi snega izmera ni bila možna, je bilo sekanje prepovedano. S posekanim lesom, vejami in vrhovi dreves je moral uporabnik ravnati tako, da je napravil prostor za vnovično nasemenitev mladega gozda. Mlada debelca je bilo treba obvarovati. Skrb za mlada drevesa izraža določilo (13. kanalskega, 8. bleiberškega reda), da se za (late in) plotnice ne sme uporabljati mladih debel, ampak le odraslo drevje. Z mladih dreves in odganjkov je bilo prepovedano sekati veje (12. člen kanalskega in 7. bleiberškega reda). Mladega lesa niso smeli uporabljati za kurjavo, ampak so morali les za kurjavo nasekati poleti in jeseni po navodilu gozdarskega mojstra (20. člen kanalskega in 13. bleiberškega reda). Ob sekanju drevja je bilo treba veje metati na kup, da ne bi ovirale mladega rastja (14. člen kanalskega in 9. bleiberškega reda). Zaradi uničevanja lesa pa tudi zaradi škode na mladju uporabniki niso smeli pustiti ležati v gozdu stavbnega lesa in lesa za kurjavo dve poletji, sicer je njihova pravica do lesa zapadla, gozdarski mojster pa ga je lahko podelil drugemu potrošniku (21. člen kanalskega reda in 14. bleiberškega). Vrhove debel za hlode je bilo treba predelati v kurjavo, da bi bilo v gozdu več prostora za mlado drevje (kanalski 15. in bleiberški 10. člen). Mlado rastje je štivila tudi prepoved košnje na posekah (34. kanalski in 19. bleiberški člen).

Na račun gozdnih posek je bilo prepovedano pridobivati polja in travnike, že pridobljene pa je bilo potrebno vpisati v urbar in obremeniti z ustrezno letno dajatvijo (8. člen kanalskega reda in 3. bleiberškega). V gozd je bilo prepovedano nositi ogenj. Če je bil kršitelj gospodar ali njegov hlapec, posel ipd., je kazen zadela gospodarja. To naj bi ga spodbudilo, da bi podučil in nadzoroval podrejene (9. kanalski in 4. bleiberški člen). Enak je bil namen predpisa (10. kanalski, 5. bleiberški), da gospodar odgovarja za prepovedano sečno podrejenega. Obsekavanje vej na odraslem drevju je bilo dovoljeno le v višini, ki jo je od tal dosegel človek s sekiro v roki. To naj bi preprečilo, da bi deževnica tekla v zasekano deblo in povzročala trohnenje (12. člen kanalskega in 7. bleiberškega reda). Skodlarji in sodarji, ki so z nasekavanjem dreves delali škodo v kanalskih gozdovih, so smeli les za svojo obrt pridobivati le od svežega drevja, posekanega za fužinarsko rabo iz gozdov, ki so bili dodeljeni fužinam (18. člen kanalskega reda). Bleiberški red ni dopuščal nasekavanja za skodle, razen ob smotrni uporabi vsega lesa (12. člen). Določilo, da morajo sodniki v Kanalski dolini shraniti les za postavitev stojnic do vsakega naslednjega letnega sejma, je vplivalo na zmanjšanje potrebe po lesu in posredno štivilo gozdove pred izsekavanjem (19. člen kanalskega reda). Iz istih razlogov sta si oba reda prizadevala preprečiti podiranje ograd med sosekami (22. kanalski in 15. bleiberški člen): podrte ograje bi bilo namreč treba na novo postaviti na škodo gozdov. Varstvu gozdov so bili namenjeni predpisi o prepovedi paše. Živino je bilo prepovedano goniti v črne gozdove (iglavcev, ki so bili namenjeni fužinam) in na njihove poseke, razen tam, kjer je bilo uveljavljeno starejše pašno pravo (11.

člen kanalskega in 6. bleiberškega reda). Črnim gozdovom so bile zlasti nevarne koze. Škofija je rejo koz prepovedala, vendar se je vdala prošnjam kmetov in jim dovolila pasti tam, kjer koze niso škodile gozdovom. Določitev gozdovom neškodljivih pašnih mest je bila v pristojnosti gozdarskega mojstra (24. kanalski in 16. bleiberški člen).

Skrb za gozdove se je odražala tudi v odganjanju sosednjih beneških podložnikov, ki so občasno sekali in pasli v bamberskih gozdovih. Bamberski gozdarski mojster, sodnik ali drugi uradniki so jim morali skupaj z bamberskimi podložniki to preprečiti: najprej z opozorilom, če to ni zaleglo pa z zaplembo in zaporom (40. člen kanalskega reda in 21. bleiberškega). Varstvo gozdov je bilo tudi razlog ali pretveza za preganjanje klatežev. Prepovedano jim je bilo nuditi prenočišča in zatočišča, češ da izsekavajo gozdove (33. člen kanalskega reda).

Gozdna reda odražata tudi skrb za ceste. Pod najtežjo telesno ali denarno kaznijo sta prepovedovala sekanje dreves ob deželni cesti, ker bi to pozimi lahko povzročilo proženje plazov (kanalski 16. in 11. bleiberški člen). Posebno (23.) določilo kanalskega reda omenja dajatev v lesu za poti in mostove, o katerih je odločala beljaška mitnica. Gozdarski mojster se je moral o tem posvetovati z bamberskim mitničarjem v Beljaku (Villach), da bi bilo treba dobaviti kar najmanj lesa ob najugodnejši priložnosti. Če je bil primeren, so za ceste in mostove porabili tudi les, ki je bil zaplenjen zaradi nedovoljenega sekanja v bamberskih gozdovih.

Določila o lovu in paši na planinah niso bila v zvezi z izrabo lesa. Brez dovoljenja bamberskega oskrbnika v Vetrovu (Federaun, južno od Beljaka (Villach)), v njegovi odsotnosti pa brez dovoljenja gozdarskega mojstra, ni smel v bamberskih gozdovih v Kanalski dolini (Val Canale) nihče streljati ali loviti divjadi (razen zveri kot so volkovi in medvedi). O ulovu je bilo treba poročati gozdarskemu mojstru, živad pa prodati le z njegovo odobritvijo. V bleiberških gozdovih je o lovu in prodaji ulovljene divjadi odločal rudarski sodnik (32. kanalskega in 18. bleiberškega reda).

K paši na planinah so bili kanalski podložniki Bamberga pripuščeni ob »običajni« dajatvi. Za primerno plačilo so smeli tam pasti tudi tujci, če jim je to odobril gozdarski mojster (39. člen kanalskega reda).

Gozdna reda sta s predpisi zajela različne dejavnosti in stroke, katerih poslovanje je bilo povezano z izrabo gozda: Kmetje na račun gozdov niso smeli pridobivati krčevin za polja in travnike (8. kanalski, 3. bleiburški člen), prepovedano jim je bilo kositi na posekah (34. kanalski, 19. bleiburški člen). Niso smeli pasti v črnih gozdovih in njihovih posekah, razen če so tam imeli starejše pašno pravo (11. člen kanalskega, 6. bleiberškega reda). Kozjereja je bila dovoljena le na krajih, ki jih je v ta namen določil gozdarski mojster (24. kanalski in 16. bleiberški člen), ob dajatvi pa je bila v Kanalski dolini (Val Canale) dovoljena paša na planinah (39. člen). Kmetje so se včasih v založništvu s fužinarji ukvarjali z oglarjenjem (41. člen kanalskega reda). Les so uporabljali tudi pri žganju apna (kanalski 28. člen).

Največ določil kanalskega reda je zadevalo fužinarje, ki jih bleiberški red pušča ob strani. Za postavitev vsake nove fužine ali delavnice v Kanalski dolini (Val Canale) je bilo potrebno soglasje vicedoma ali odvetnikov. Od vsakega novega obrata je bilo treba plačevati letno dajatev. Če obrat tri leta zapored ni obratoval, je pripadel nazaj škofiji (35. člen). Fužinarji so smeli sekati v kanalskih gozdovih le z dovoljenjem bamberskega vicedoma ali odvetnikov (5.

člen). Tisti, ki so imeli v Kanalski dolini (Val Canale) dodeljene gozdove, so se s potrebnim gradbenim lesom preskrbovali iz njih, drugi pa so se morali o tovrstnih potrebah pogoditi z gozdarskim mojstrom (7. člen). Kanalski fužinarski gozdovi so preskrbovali z lesom tudi nekatere lesne obrtnike (18. člen). Z njimi so se kanalski fužinarji smeli pogoditi le ob predhodni prijavi gozdarskemu mojstru (25. člen). Lesne hlapce so smeli zaposliti le s soglasjem gozdarskega mojstra, ki so mu morali prinesiti izkaz o njihovem vedenju in o krajih, kjer so bili prej (26. člen). Če je gozdarski mojster potreboval izvedence za ogled in ocenitev lesa, so mu morali pomagati fužinarji s svojimi delavci (27. člen).

Posel oglarjev je bil večkrat združen s fužinarskim in zajet v istih določilih. Preden je oglar v dodeljenem gozdu prižgal kopo, je moral to javiti gozdarskemu mojstru. Za voz (kripo) oglja je moral plačati 2 krajcarja. Nenaseljenim oglarjem oglarjenje oz drvarjenje ni bilo dovoljeno (6. člen kanalskega in 2. bleiberškega reda). Les za oglje se je smel v bamberških gozdovih sekati le z dovoljenjem bamberškega vicedoma ali odvetnikov (5. kanalski in 1. bleiberški člen). Z oglarjenjem so se v Kanalski dolini (Val Canale) v založništvu fužinarjev ukvarjali tudi nekateri kmetje. Včasih so založnikovo oglje preprodajali, tako da je založnik ostal prikrajšan. Škofija je skušala takemu poslovanju stopiti na prste (41. člen kanalskega reda). Stroga kazen bi doletela oglarja ali prevoznika, ki bi uporabljal napačne mere za oglje. Nadzor nad tem je opravljal gozdarski mojster.

Gozdni red omenja še druge lesne obrtnike. Mizarjem je les za delo odkazal gozdarski mojster (17. kanalski člen). Sodarji in škodlarji so morali za svoje potrebe uporabljati sveža posekana debla iz fužinarskih gozdov (18. člen kanalskega reda); bleiberški red je dovoljeval škodlarsko obrt le ob smotrni uporabi ostankov lesa (12. člen). Lesni delavci so sklepali pogodbe s fužinarji, se pri njih udinjali in bili kot izvedenci za les na voljo gozdarskemu mojstru za ogled in cenitev lesa (25., 26. in 27. člen kanalskega reda). Posebni določili kanalskega reda obravnavata žganje apna in kuhanje vitriola. Les za žganje apna je kmetom ali tržanom dodelil gozdarski mojster (28. člen). Tudi les za kuhanje vitriola je rudarjem v Rablju (Cave del Predil) dodeljeval gozdarski mojster. Tovrstni obrtniki naj bi uporabljali jame, od katerih naj bi prejeli pravice, kot jih je določal rudarski red bamberške škofije (30. člen).

Trgovski aktivnosti posvečata reda nekoliko manj prostora, vendar pa tovrstna določila dopolnjujejo splošno sliko izrabe gozda. V svojih črnih gozdovih si je škofija zase oz. za svoje predstavnike (vicedom, odvetniki) pridržala pravico do odbiranja lesa za tramove, do izsekavanja tovrstnega lesa, ter do izvoza in prodaje na Laško ali drugam v lastno korist (2. člen kanalskega reda). Prepoved izvoza na Laško oz prodajo lesa drugim omenja tudi kanalsko določilo (36. člen) o gozdovih, ki sta jih imela Trbiž (Tarvisio) in Naborjet (Malborghetto). Kupčevanje z lesom je bilo posebej prepovedano bamberškim uradnikom, ki se niti sami niti v družbi niso smeli udeleževati na ta način (3. člen kanalskega reda). V področje trgovine z lesom smemo šteti tudi dodeljevanje lesa uporabnikom (za oglarjenje, mizarstvo, sodarstvo, škodlarstvo, za žganje apna in kuhanje vitriola) oz. kupcem. Za les je bilo namreč treba plačati. Kanalsko določilo (17. člen) o potrebnem lesu za mizarje navaja kot pojasnilo k tovrstnemu škofijskemu zahtevku, da mizarji uporabljajo les pri svoji obrti, ga obračajo v denar in iz njega ustvarjajo lastno korist. Poseben člen kanalskega reda (41.) omenja protipravno prodajo oglja, ki so jo zagrešili kmetje, ki so se v založništvu fužinarjev

ukvarjali z oglarstvom. Reda sta predpisovala velikost mere za oglje (kanalski 37. in bleiberški 20. člen). Od dobrin, ki jih je nudil gozd, je bila z dovoljenjem gozdarskega mojstra oz. rudarskega sodnika na prodaj divjačina (32. kanalski in 18. bleiberški člen), posredno pa je bil vključen v trgovino les za fužinarstvo.

Iz določil gozdnih redov je razviden upravni aparat, ki je skrbel za bamberške gozdove. Neposredno skrb za varstvo gozdov je nosil gozdarski mojster, ki je imel tudi pomočnike. Nadzorovali in pregledovali so gozdove, gozdarski mojster je dajal dovoljenje za sečnjo in dodeljeval les uporabnikom. Kanalski gozdarski mojster je skrbel za dobavo lesa za poti in mostove, odobral zaposlovanje lesnih obrtnikov in nadzoroval dogovore med fužinarji in lesarskimi mojstri ter preverjal oglarske kope. Tako bleiberški kot kanalski gozdarski mojster sta pazila na uporabo prave mere za oglje in odrejala okoliše za pašo koz. Kanalski je dovoljeval tujcem pašo na planinah ter v odsotnosti vetrovskega (Federaun, južno od Beljaka (Villach)) oskrbnika nadzoroval lov in prodajo divjačine; na bleiberškem področju sta zadnja sodila v pristojnost rudarskega sodnika. Oba gozdarska mojstra sta preganjala beneške podložnike (kanalski tudi klateže), ki so škodili bamberški posesti, pobirala globo in skrbeli za izvršitev kazni za prekrške. Bleiberški gozdarski mojster je imel po določilu (38.) kanalskega reda tudi pravico soditi. Po potrebi so gozdarskima mojstroma pomagali drugi uradniki in sodniki, kanalskemu konkretno tržna sodnika v Trbižu (Tarvisio) oz. v Naborjetu (Malborghetto). O večjih prekrških je gozdarski mojster obveščal nadrejene odvetnike ali vicedoma. V njihovi pristojnosti je bila odobritev sekanja hlodov v črnih gozdovih ter njihov izvoz in prodaja na Laško ali drugam (2. člen kanalskega reda), oni so odrejali les fužinarjem in oglarjem (5. kanalski člen), odločali o novih fužinah in delavnicah (35. člen kanalskega reda) in pomagali gozdarskemu mojstru izterjati kazen, če je prej pri tržnem sodniku naletel na gluha ušesa (31. kanalski člen). Kanalski red omenja še uradnike, ki jim je bilo prepovedano ukvarjanje in kupčevanje z lesom (3. člen). Tržni sodnik, ki ga nekajkrat omenja kanalsko besedilo, se pojavlja v glavnem le kot sodna in izvršna oblast. Izjemo predstavlja le člen (19.) o sejmih, ki od sodnika zahteva, da po zaključku letnega sejma shrani les od stojnic do naslednjega leta. Oskrbnik v Vetrovu (Federaun, južno od Beljaka (Villach)) je odločal o lovu v kanalskih, rudarski sodnik pa o lovu v bleiburških gozdovih (32. kanalski in 18. bleiburški člen).

Na kratko naj opozorimo na cene, ki naj bi jih po določitih kanalskega reda plačevali za les: deblo je navadno stalo 4 krajcarje, nenaseljene mizarje in sodarje pa 8. Kdor je kuhal vitriol, je moral za klaftro (približno 4 kubike) drv odriniti 2 krajcarja. Enako vsoto je bilo treba plačati za voz oglja, medtem ko je bilo treba od vsakega žganja apna plačati 12 šilingov (po 7,5 krajcarjev).

Kazni za prekrške, ki jih navajata reda, so bile različno visoke. Za sečnjo brez dovoljenja oz. za prepovedano sečnjo se je na deblo plačalo od 10 krajcarjev do 5 goldinarjev (po 8 šilingov oz. po 60 krajcarjev) za sečnjo pozimi; za sečnjo drevesa, ki je stalo ob deželni cesti, sta reda predpisovala najvišjo telesno ali denarno kazen. Za nepravilno sekanje vej, sekanje in obsekavanje mladega drevja ter podiranje ograd med soseskami je kazen znašala en goldinar. Sekanje v panovcih (deželnoknežjih gozdovih), krčenje gozdov za polja, nošenje ognja na držalih v gozd pa tudi uporaba napačne mere za oglje se je po obeh redih kaznovalo z globo 10 goldinarjev. Kanalski red je enako kazen predpisoval za fužinarja, ki bi

se samovoljno dogovarjal z lesarskim mojstrom ter za kmete, ki so oglarili in goljufali svoje založnike (kmetje so morali vrniti tudi oglje, ki so ga preprodali). Po določilu istega reda naj bi bila oglar ali fužinar, ki bi goljufala škofijo pri svojih obvezah, kaznovana s 6 goldinarji globe.

Ukrepi o ravnanju z gozdovi v statutih istrskih mest Koper, Izola, Piran in Trst (Trieste)

Gozdovi in tudi posamezna drevesa v severozahodni Istri so bili redki in dragoceni. Statuti-zakoniki istrskih mest so zato skušali nadzirati njihovo uporabo in jih zavarovati pred nelegalnim trebljenjem in pustošenjem, lastnikom pa zagotoviti vračilo škode. Mestne komune so razpolagale z večino gozdov na svojem območju. V statutih se omenjajo njihove lokacije. Izkoriščanje delov komunalnih gozdov je bilo urejeno ciklično. Gozdove so nadzirali in za njihovo stanje odgovarjali čuvaji. Statuti so urejali tudi krajo lesa in poslovanje z njim: prenašanje, skladiščenje, prostor in način trgovanja, pravila preprodaje, uvoza in izvoza. Za kršitev statutarnih določil so bile predvidene različno visoke denarne kazni, ki so se gibale od 1 do 100 liber (po 20 soldov) in so bile po mestih različno visoke. V kasnejših razdobjih so bile zaradi inflacije višje. Kršilce je smel in moral prijaviti vsak, verjelo se mu je pod prisego, včasih ob priči, pripadla pa mu je tudi tretjina do polovice globe, ki jo je moral plačati prestopnik, v marsikaterem primeru mu je bila zagotovljena anonimnost. Prestopnika so v primeru plačilne nezmožnosti fizično kaznovali: z bičanjem, prangerjem ali zaporom. Za hlapca je odgovarjal gospodar.

Koprška komuna³³ je na svojih gozdnih površinah Koprčanom in vaščanom ter mlinarjem z bližnje Rižane dovoljevala ciklično sekanje za domače potrebe. Na delu gozda so se oskrbovali z lesom pet let, potem je bila sečnja v njem prepovedana, da bi gozd vnovič zrasel in se obnovil, za sečnjo pa je bila za naslednjih pet let določena druga gozdna površina. Komunalne gozdove je nadziralo osem neplačanih gozdnih čuvajev. Za eno leto jih je izbral mestni glavar-podestat po nasvetu sodnikov. Vsaj dva čuvaja naj bi dnevno pregledovala gozdove. Čuvaji niso smeli v vasi, mline in na kmetije, niti od kmetov, mlinarjev in vaščanov sprejemati daril ali plačil. Bili so pristojni le za obtoževanje oseb, ki so oškodovala komunalne gozdove. Če pa se je prekršil sam čuvaj ali član njegove družine, ga je zadela dvojna kazen (ST KP (knjiga) IV/(člen) 21).

Oskrbniki dvorov in mlinarji so morali obvestiti podestata o številu svoje drobnice, potem pa so si smeli z njegovim dovoljenjem v tekočem letu od avgusta dalje v komunalnih gozdovih nasekati toliko vej, kolikor so jih potrebovali za živali. Podestatov pisar je za vsakega upravičenca zabeležil število glav drobnice in odobreno količino vejevja. Tega je moral upravičenec porabiti za svojo živad in ga ni smel prodati ali podariti (ST KP IV/22). Kmet ali vaščan, ki je prebival onstran Rižane, ni smel med sv. Jurijem in sv. Mihaelom

³³ Statut Kopra (ST KP): Lujo MARGETIČ. *Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668. Lo Statuto del comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668*. Koper, Pokrajinski arhiv - Rovigno, Centro di ricerche storiche, 1993.

(od 24. aprila do 29. septembra) prignati živine na pašo prek Rižane: ne na travnike, ne v gozdove, ne na obdelana ali neobdelana zemljišča koprskega ozemlja (ST KP IV/11).

Na Koprskem so imeli gozdove tudi zasebniki. Kdor je sekal drva v zasebnem gozdu, je moral plačati globo in nadoknaditi škodo lastniku. Čuvaje teh gozdov so 1. avgusta izbrali in zanje jamčili mestni ključarji skupaj s štirimi uglednimi prebivalci mestne četrti. Izbor so potrdili podestat in sodniki. Čuvajeva plača je znašala 15 liber. Ni se smel brez dovoljenja podestata oddaljiti iz okrožja, v času opravljanja funkcije ni smel obdelovati svojih ali tujih zemljišč ali trgati grozdja. Polovica čuvajev je smela priti v mesto ob sobotah, ob drugih dneh pa le zaradi naznanitve prestopnikov. Čuvaj je glede svojih opravljenih ukrepov nad prestopniki užival zaupanje. Če pa je ravnal neupravičeno, je moral v treh dneh priti pred podestata, sicer je bil oglobljen, oškodovanec pa je prejel od njega odškodnino in zaplenjeno imovino nazaj. Če bi v tujem gozdu sekal čuvaj sam, bi ga doletela dvojna globa. V primeru, da je prišlo do škode, krivca pa niso zalotili, so morali čuvaji nadoknaditi oškodovancu škodo v dvojnem iznosu (ST KP IV/2, 3).

Imetniki posesti nad *Flumisellom* (potok Badaševica?) naj bi vsako leto v enem mesecu odstranili veje, les, robidovje in drugo nesnago od ovinka Škocjan do lesenega mostu blizu Montinjana, prek katerega se je šlo v Kornalungo (ST KP III/24).

Iz koprskega distrikta je bilo brez dovoljenja oblasti prepovedano tovoriti drva (ST KP I/33), v Koper dostavljen les za preprodajo pa je bilo dovoljeno kupovati le na koprskih trgih štiri ure za tem, ko so ga dostavili. Kazen za prestopek je vključevala globo in zaplembo kupljenega lesa. Prekupčevalec je bil dolžan na dan lastnega nakupa prodajati domačinom les za njihove potrebe po isti ceni, kot jo je plačal sam (ST KP I/34). Les je bilo prepovedano skladiščiti pri cerkvi (ST KP I/44). Sečnja kostanja za pripravo oglja je bila dovoljena le z odobritvijo podestata, prodajalec in kupec pa naj bi sklenila posel v njegovi prisotnosti (ST KP IV/20).

Izolska komuna³⁴ je svoje ozemlje - tudi gozd - dajala v zakup (ST IZ I/77). Izolski svet je 1427 ali 1431 odločil, da nihče ne sme sekati lesa ali kositi ali kako drugače oškodovati komunalnega ozemlja v Valeti v izolskem okrožju (ST IZ IV/93). Nihče ni smel sekati ali dati sekati lesa na dveh travnikih, ki ju je imel podestat od komune (ST IZ IV/38, 82). 8. marca 1421 je izolski svet sklenil, da je sekanje v jarku in okrog izolskega obzidja kaznivo (ST IZ IV/9), iz 15. januarja 1422 pa je njegov sklep, da ne sme nihče sekati ali dati sekati lesa na tujem ozemlju (ST IZ IV/11). Brez dovoljenja gospodarja je bilo na zemljiščih prepovedano požiganje (ST IZ I/93).

Izola je bila odvisna od dobave lesa od drugod, zanjo pa je morala pridobiti dovoljenje Benetk (Venezia). Izolani so nabavljali doge za izolske potrebe v Grožnjanu, vozili pa so jih v Piran, da bi tam izdelali iz njih sode. Pirančanom to ni bilo prav, ker sami niso imeli dovolj sodov za lastno vino, zato je dož 13. avgusta 1434 dovolil Izolanom, da smejo po morju pripeljati z izolskega območja v Izolo doge in drug potrebni les, pri čemer morajo plačati

³⁴ Statut Izole (ST IZ): Dušan KOS. *Statut izolskega komuna od 14. do 18. stoletja*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Rijeka, Državni arhiv, 2006.

davek. Z dukalom 9. junija 1458 je dož Izolanom dovolil, da po beneški Istri in Furlaniji nabavijo les za svoje zgradbe in ga brez ovir dostavijo v Izolo (ST IZ IV/147), 27. avgusta 1468 pa jim je dovolil, da dostavljajo v Izolo les iz Puljščine in drugih beneških obmorskih krajev, iz Furlanije pa orodje: sekire, srpe, lopate, različne nože in druge kmečke pripomočke, skupaj za en milijar (477 kilograma) železa letno, k temu pa tudi les za kurjavo za njihove potrebe (ST IZ IV/164). Dovoljenje je bilo potrjeno 18. julija 1487 (ST IZ IV/187). Iz 8. julija 1469 je doževu dovoljenje, da smejo Izolani iz beneške Furlanije po morju odvažati v Izolo potrebni les za kurjavo in jélove - ne pa hrastove, ki jih Benetke (Venezia) potrebujejo za lastna plovila - deske za popravilo svojih plovil, obroče, doge in prazno sodovje (ST IZ IV, 165).

Omembe gozdov srečamo v vseh celovito ohranjenih redakcijah **piranskih** statutov (iz 1307, 1332, 1358 in 1384), dotikajo pa se jih tudi dodatne določbe in popravki k statutom.³⁵

Na ozemlju Pirana severno od Dragonje je bilo prepovedano kurjenje (ST PI 315-316; ST PI III/33, 34 (redakcija 1307) oz. III/32 (redakcija 1332) oz. III/31 (redakcija 1358) oz. III/26 (redakcija 1384)). Nihče ni smel sekati ali kuriti v gozdičku v Fiesi od potoka sv. Martina do potoka v Fiesi. Predpis je pred sekanjem in požiganjem varoval gozdiček v Karbonaru. 16. maja 1367 so kazen za prepovedano sečnjo v Karbonaru in Fiesi podvojili (ST PI 316-317). 22. septembra 1471 je piranski svet dovolil sekanje v karbonarskem gozdu za plačilo, ki je bilo različno za domačine in tujce. Za naslednje leto naj bi izbrali dva čuvaja, ki bi prejela po 25 liber plače. Sečnja bi bila dovoljena z odobritvijo podestata in obeh čuvajev. Les ne bi smel biti daljši od treh čevljev (po 34,77 centimetra) oz. od dobrega metra (ST PI 317-318). Sekanje in požiganje je bilo prepovedano tudi na območju od *Petre ficte* proti Savudriji na območju do poti v Lavro, v ogradi *de Porcagnana* do omenjene poti *supra Fraxenoso* do poti *ad Valdrinto*, do *felçum Cusme*, do stare steze proti studencu *Myrcha* in do obale (ST PI 318-320; ST PI III/35 (redakcija 1307) oz. III/33 (redakcija 1332) oz. III/32 (redakcija 1358)). Sečnja in kurjenje v gozdu v Loncanu sta bila kazniva in oglobljena. Plačilno nesposobnega prestopnika bi čakalo 6 mesecev ječe (ST PI 319; ST PI III/27 (redakcija 1384)). 31. julija 1373 bi se naj polletna ječa za kurjenje v primeru plačilne nezmožnosti podaljšala še za nadaljnjega pol leta (ST PI 320-321). Na savudrijskem Krasu je bilo prepovedano sekati podnožja dreves in kurjenje (ST PI 330-331; ST PI III/34 (redakcija 1332) oz. III/33 (redakcija 1358) oz. III/29 (redakcija 1384) ter ST PI III/36 (redakcija 1307) oz. III/35 (redakcija 1332) oz. III/34 (redakcija 1358)), v redakciji statuta iz 1384 pa je bila predvidena globa za prepovedano kurjenje podvojena (ST PI III/28 (redakcija 1384)).

V »zaprtih« gozdovih je bilo 19. septembra 1428 prepovedano oranje in drvarjenje (ST PI 320). Na komunalni posesti ni smel nihče sekati ali lomiti desk (ST PI 294; ST PI III/13 (redakciji 1307, 1332)). 1. septembra 1471 je bilo v komunalnih gozdovih sekanje prepovedano, če pa ga je dovolil podestat, je bilo treba plačati 4 solde za *stroppo* (ST PI 320-321). 22. septembra

³⁵ Statut Pirana (ST PI): Miroslav PAHOR, Janez ŠUMRADA. *Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja*. Viri za zgodovino Slovencev, 10. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1987, 315-330.

1471 je bila za pet let brez dovoljenja podestata in dveh pooblaščenecv pod kaznijo 25 liber prepovedana sečnja v Sečovljah in Komedonu razen kolov za brajde in obroče. (ST PI 321-22). 21. januarja 1532 so ugotovili, da je bilo nekdanj na Piranskem dovolj stavbnega lesa in kurjave, številna krčenja v komunalnih gozdovih pa grozijo, da bo lesa začelo primanjkovati. Komunalne gozdove na savudrijskem Krasu, v Sečovljah in Komedonu so se odločili razdeliti na pet delov, od katerih naj bi bila sečnja v štirih prepovedana, v petem pa tisto leto od avgusta dalje dovoljena, pri čemer je bilo od srede aprila do konca avgusta prepovedano izkopavanje podnožja ali korenin dreves in sekanje. Ko bi bilo leto naokrog, naj bi bilo v tem delu sekanje za pet let prepovedano (dovoljeno pa v drugem). V delu, kjer je bila sečnja dovoljena, je smel vsak domačin sekati za lastne, domače potrebe. Upravičenci so smeli za sečnjo najeti delavca, ki pa je moral pridobiti sodniško dovoljenje. Peki niso smeli kupovati lesa, nasekanega na Piranskem ozemlju. Pastirski partnerji v živinorejskih družbah na Krasu niso smeli sekati lesa za prodajo, ampak le določeno količino za lastno rabo. Nad gozdovi naj bi bedel poseben čuvaj, imenovan za leto dni. Njegova plača je znašala 62 liber. Če je našel prestopnika, ga je moral naznaniti v treh dneh. Če se je s prestopnikom sporazumel in ga ni naznanil, je izgubil plačo, za kazen pa so ga prebičali in za šest mesecev izgnali iz piranskega okrožja. Če je zaradi malomarnosti njegovega varovanja prišlo v gozdovih do škode, jo je bil dolžan povrniti (ST PI 322-26). 21. septembra 1585 je veliki svet sprejel sklep, da morajo uradniki justiciariji vsak mesec preveriti škodo v komunalnem gozdu in jo prijaviti. Za škodo je odgovarjal čuvaj (ST PI 326-327). 29. junija 1389 je veliki svet sklepal o vsakodnevnih pritožbah varuhov gozdov, ker so jim naprtili odgovornost za vso škodo v gozdovih. Če so varuhi pod prisego izjavili, da razen naznanjenih prestopnikov niso našli nikogar, ki bi delal škodo, potem naj bi se povračilo, ki bi ga morali plačati varuhi za škodo v gozdovih, zmanjšalo za višino globe, ki so jo morali poravnati naznanjeni prestopniki. To se je še istega dne uveljavilo tudi v praksi (ST PI 327-330). Kraja tujega lesa je bila oglobljena (ST PI 285-286; ST PI III/5 (redakcije 1307, 1332, 1358) oz. ST PI III/6 (redakcija 1384)).

Tudi **tržaški statut** iz leta 1421³⁶ v zvezi z gozdnimi površinami omenja številne ukrepe in lokacije.

Kurjenje v komunalnih gajih je bilo prepovedano (ST TS, III/45), dodatek iz 1462 je določal, da za hlapca odgovarja gospodar. Sečnja v komunalnem *farneto maiori*, v *farneto* Katinara (Cattinara) ali v *Vena communis* je bila oglobljena. Podobno je veljalo za gaj sv. Odorika in za gozdove med potjo v Lonjer (Longera) in od nje do utrjenega kraja Mokolani (Moncolano), potem pa pod kolovozom (*charata*) onstran *Vene* proti Trstu (Trieste) in od Mokolanov (Moncolano) med kolovozom in morjem do pristanišča Sosljan (Sistiana). Oglobljena je bila tudi sečnja v *Ceretu* ali v komunalnih *farnetih*, ki jih člen ni konkretno omenil. Dovoljeno je bilo sekanje za potrebe vinogradov razen ob mestnem obzidju in jarkih.³⁷ Maja se je smelo sekati mlaje. Sodniki so lahko dovolili sečnjo pod Mokolani (Moncolano) razen v logu Sv. Križa (S. Croce) in Sv. Primoža (Monte S. Primo). Kovačem je bilo dovoljeno sekati suho in

³⁶ Statut Trsta (Trieste) (ST TS): Marino de SZOMBATHELY, *Statuti di Trieste del 1421*, Archeografo Triestino 48 (20, 3. v.) Trieste, Società di Minerva, 1935.

³⁷ Ob komunalnem zidu je bilo tudi prepovedano zasaditi drevo (ST TS III/69).

polomljeno drevje za oglje. Za prestopek hlapca je odgovarjal gospodar. Sodniki, notarji, ali njihovi sluge, vojaki in čuvaji bi bili v primeru prestopka dvojno oglobljeni. Prekrške je bilo obvezno treba prijaviti in to še isti ali naslednji dan. Sodniki so morali enkrat do dvakrat v mandatu poslati na teren ocenjevalce škode, ki so jo bili dolžni poravnati čuvaji. Zasebniki so na svojih posestih smeli neovirano sekati (ST TS III/67). Dodatek iz 1453 k temu členu je povišal globo pri sečnji za preprodajo. Dodatek iz 1465 je prepovedoval sodnikom, da bi izdajali dovoljenja za sekanje in požiganje v komunalnih gozdovih. Nihče ni smel prenašati ali dati prenašati kolov ali palic za brajde razen marca in aprila. Dodatek iz 1468 je določal, da sme prestopek prijaviti tudi tisti, ki ni videl sečnje, ampak le nošnja lesa po mestu. Nadaljnji dodatek je določal, da smejo od 1. maja, ko se gre po mlaje, v komunalnem gozdu sekati samo tisti, ki gredo po mlaje s kapitanom in sodniki na konju, in sicer le toliko, kolikor lahko na konju nesejo v rokah. Nihče ni smel sekati ali dati sekati kostanjevih dreves za kuhanje oglja. Jemanje tujega lesa, trt in kolov se je kaznovalo z globo (ST TS III/43).

Številni členi tržaškega statuta so obravnavali kupčevanje z lesom. V Trstu (Trieste) se je smelo kupovati les samo na mestnem trgu. Kdor je kupil obdelan les za preprodajo, je moral plačati mestu sold od iztržene libre (to je dvajsetino). En mesec po nakupu je bil dolžan Tržaçanom prodajati les po nakupni ceni. Tujcem je smel preprodajati les le z dovoljenjem sodnikov ob vednosti mestnega prokuratorja. Nihče ni smel zaradi preprodaje zaarati kakršnegakoli lesa. Kupci lesa za preprodajo so morali prodajati kupcem tako, da je bilo obema zadoščeno. Če je preprodajalec to odklonil ali trdil, da lesa nima, so ga sodniki lahko prisilili k prisegi o tem. Če se je izkazalo, da les ima, ga je moral prodati kupcu po nakupni ceni (ST TS II/64). Dodatek k členu iz 1460 je določal, da nihče ne sme raztovoriti v Trstu (Trieste) obdelanega lesa, ne da bi bil prej na trgu. Dodatek iz 1492 pa je Tržaçane, ki so kupovali obdelan les, da bi ga odpeljali v Marke (Marche) ali iz tržaškega okrožja, oprostil plačila davka solda od iztržene libre, medtem ko so bili tuji kupci dolžni ta davek plačati.

Več odlokov statuta je izražalo skrb za okolje in požarno varnost. Nihče ni smel ovirati mestnega trga niti kake ceste na območju trga z lesom ali lesenim orodjem, razen če so mu to dovolili sodniki, niti ni smel imeti lesa v komunalni loži, v bivališču ali na drugem pokritem komunalnem ali drugem takem pokritem prostoru, niti v cerkvi. Les se je v teh primerih zaplenil, lastnik pa ga je smel odnesti le z dovoljenjem. Trgovci pa so smeli imeti leseno robo razen hlodov in desk. Kdor je imel les na mestnem ozemlju na območju trga, ga je moral po potrebi prodati komuni po nakupni ceni z dobičkom enega solda od libre. Ponoči se z lesom ni smelo hoditi okrog (ST TS III/74). Ob praznikih Tržaçani niso smeli kupovati ali raztovarjati gorljivega lesa (ST TS III/82). Dodatek k temu členu je določal, da ne sme ob praznikih nihče nositi ali pripeljati v Trst (Trieste) obdelanega ali neobdelanega lesa ali drv, ga tam nakladati ali razkladati ali premeščati, nositi ali voziti iz mesta. Izjema je veljala za leseno posodje (za vino) s kapaciteto pod eno urno (okrog 65 litrov).

Sklep

Gozdna zakonodaja v razdobju do 16. stoletja ni bila povsem usklajena in domišljena. Na eni strani je skušala zagotoviti dohodke in zaščititi interese lastnikov gozdov, na drugi pa si je prizadevala za smotrno izkoriščanje in preudarno ravnanje pri črpanju gozdnega bogastva. V notranjosti prostora med Alpami in Jadranom so gozdni in rudarski redi odražali pridobitne interese zemljiških gospodov in deželnih knezov. Gozdovi naj bi v čim večji meri služili potrebam donosnih rudnikov in fužin ter trgovine. V primorju pa so statuti varovali koristi mestnih komun, v zahodnoistrskem zaledju tudi Benetk (Venezia). Mesta so les potrebovala predvsem za lastne sprotne potrebe (kurjava, lesne obrti), *Serenissima* pa za izgradnjo plovil in samih Benetk (Venezia). Tako gozdni in rudarski redi kot statuti istrskih mest delijo skupno skrb in bojazen pred gozdnimi požari ter nenadzorovanim sekanjem in pašo v gozdovih. Oboji določajo način varovanja in nadzora nad gozdovi, ki so ga izvajali gozdni mojstri, rudarski mojstri in sodniki ter gozdni čuvaji. Do 16. stoletja je cilj zakonodaje ostajalo predvsem varovanje gozda, ne pa vlaganje v njegovo obnovo. Tovrstno smotrno gozdno zakonodajo je v notranjosti prostora med Alpami in Jadranom prineslo šele 18. stoletje s terezijanskimi reformami.

Summary

After the introductory chapters, which in short depict various forms of exploitation of forests in the past, the contribution focuses on different sources on forests in Slovene territory between the Alps and the Adriatic. It analyses in detail the forest and wood legislation in mining and forest orders and in statutes of Istrian towns Koper, Izola, Piran and Trieste up to the 16th century. In the conclusion the author finds that in the dealt period forest legislation was not entirely adjusted and conceived. On the one hand it tried to ensure incomes and protect interests of forest owners, and on the other it strove for proper exploitation and prudent dealing with the exploitation of forests. In Slovene territory between the Alps and the Adriatic the forest and the mining orders reflected profitable interests of the landlords and provincial dukes. The forests were to serve in a greatest possible measure the needs of profitable mines and ironworks, and commerce. In the Istrian Littoral the statutes protected benefits of town communes, in the Western Istrian hinterland of Venice as well. The towns needed wood mainly for their own everyday needs: heating and wood crafts, *Serenissima* for the building of vessels and Venice itself. As well as forest and mining orders as the statutes share a common concern and fear of forest fires and uncontrolled chopping and pasture in forests. Both define the manner of protection and control over forests, which was carried out by forest masters, mining masters and judges and forest guards. Up to the 16th century the aim of the legislation remained above all the protection of the forest and not investment into its regeneration. Such expedient forest legislation was brought to Slovene territory between the Alps and the Adriatic not sooner than in the 18th century with the Theresian reforms.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic and Environmental History

Volumen IV. / Broj 4
Zagreb - Samobor 2008.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Nataša Štefanec, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Cambridge, UK), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetić (Padova, Italija), Aleksandar Jakir (Split, Hrvatska), Silvije Jerčinović (Križevci, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Nataša Štefanec (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Aleksandra Slama

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2008.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, Hrvatske gospodarske komore i Koprivničko-križevačke županije
